

ספר מחכים

לר' נתן ב"ר יהודה.

יוצא לאור ראשונה על פי כת"י ווינא והאמבורג עם הערות ומבוא

מאת

יעקב פריימאן

אבד"ק העלישווא במדינת מעהרין.

בהוצאת "האשכול" לאשיטין.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

מ ב ו א

ספר מחבים, אשר אנכי נתן לפניך היום ע"פ כתי ווינא והאמכורג
 כולל כל הדינים הנחוצים לשליח צבור העובר לפני התיבה, אשר סידר אותם בהשכל
 הדעת ר' נתן ב"ד יהודה, שחי במאה הראשונה לאלף הששי ושקל וסרו עם הרשב"א
 כפי הנראה משו"ת הרשב"א ח"ג [דפוס ליוורנו תקל"ח] סי' קצ"ט וז"ל: תשובת שאלה
 לגירונדה, החכם הנכבד הותיק ר' נתן נ"ר. כבר השבתי על מה ששאלת בענין השליש
 ואמרת כי הוא נאמן אפי' במקום עדים ותן לחכם ויחכם עוד, כי חקרת ודרשת היטב
 והנה נכון מצאת בעמור ומשם הרב בעל ההלכות, גם חקרת ודרשת בשמועת בעל אומר
 לפקדון, שלמדו ממנה כן רבותינו בעל התוס' וכמו שכתבתי וחזרתי, וחזרת ושדית בה
 נרנא לומר וכו'. והוא גם הוא השואל מאת הרא"ש תורה והוא השיב לו בכלל י"א סי'
 : שלומך היא נצח החכם ר' נתן שייך, מי שקיבל עליו בשבועה שלא ישחק שום
 שחקן וכו', ושם בכלל י"א סי' ג': הנכבד החכם רבי נתן ס"ט על אודות האשה שאמר
 הגוי ששבעה הספינה שבעלה היה בה וכו'. ואפשר שהוא הנזכר בדברי השואל לר' חיים
 ב"ר יוסף (ב) בהנהגות מרדכי סוף מס' גיטין סי' ת"ע ג).

והמחבר קבל מאביו ר' יהודה, ששמע מפיו זרעה מנהגיו (ע' 22, 29, 37 ג) ופעם
 אחת עלתה על דעתו של השי"ן לומר כל נדרי ע"פ סדרו של ר' ת וינער בו אביו [ה' יו"כ
 ע' 40], ומפיו וע"י כתביו ידע את כל אשר נעשה ע"י אביו וקנו ר' עזריאל [עמוד
 11 ד] ובסי' כל נדרי ע' 39 ג]. וכפי הנראה הוא ר' עזריאל ב"ר נתן אשר חי

(ב) וגם הוא הרביץ תורה בזמן הרא"ש, כנראה שתשובותיו כלל מיב סי' א' וכלל ק'
 סי' א'. ובסי' אור החיים לר' חיים מיכל ע' 403 סי' 876 כתב שנוכר בתוס' מנחות דף פ"ח
 ע"א, ופעם הוא דרשם בד"ה בירוצי צ"ל ר' ח"י א בר יוסף וקאי אמאי דקאמר לקמן בגמ' דף
 צ"י סוף ע"א. — ובאוריה שם כתב עוד שר"ח ב"ה יוסף מזכיר בתשובתו למי הר"ש, וז"י צריך
 תיקון שהשואל הוא שמוכרו בשאלתו לריה.

(ג) אמנם ר' נתן הנזכר בשו"ת סה"ר"ם כ"ב ד"ם סי' רל"ט קשיש טובא מהמחבר, ושם
 בסו' תלמיז וברפוס קרומונא סי' י"ח השיב לדודו ר' נתן. נתן הדיין בויליאואיאל, המזכיר
 בשו"ת זכרון יהודה לר"י בן הרא"ש, חי אחר זמן המחבר והיה נתן הנזכר שם תוך סי' ע"ב דף
 נ' ע"ב בסוף תשובת ר' יודיה בר ישראל הוא כפי הנראה ר' נתן כוזי בר יואל הכהן שחתם
 כן שם בדף מ"ז ריש ע"א. — ועיי' בס' רישום להח' צונז ע' 199.

(ד) ובכל בו [דפוס ויניציאה שכ"ז] דין ס"ב דף ס"ב ע"ג וז"ל סיד דף ע' ע"ג העתיק
 בטעות הר"ם וצ"ל אמנ"ע = אבא מרי נשמתו עדן. ובארחות חיים לר' אהרן הכהן מלגול
 [דפוס פירינצי תק"ן] ה' ה' הבדלה סי' ל"ג וסדר תפלת ר"ה סי' ב' העתיק בדברי המחבר ולא הביא
 בינם מי שאמרם.

(ה) וכיה בא"ח דין תפלת ערבות סי' ד' אבל בכל בו דין י"ב העתיק: וראיתי כתוב
 בר"ם נ"ע [וכ"ה בכת"י כוראפעסט!] בשם רבי אלעזר וקנו.
 (ו) ג"ז שם בא"ח ה' יו"ה"כ סי' כ"ט דף ק"ז ע"א ובכלבו דין ס"ח דף ע"ה ע"ג.

ספר מחכים

כדורו של רש"י והוא וחבירו ר' יוסף ב"ר יהודה (י) שלחו שלש שאלות לרש"י להאיר עיניהם ולהעמידם על האמת כי בא מעשה לידם והתירו והתלמידים מוודין (ז) בדבר, וע"ז השיב להם: כח"ש ופי נאלם מלספר תלאות העוברות עלי נל אחר נל, על כן רפה ידי מלכתוב לקרובי (ח) ר' עזריאל ולהביני ורועי ר' יוסף תשובה על דבריהם בכתב ידי והנני קורא מפי לאחד מאחי והוא כותב [בית האוצר לשד"ל. הוצאה שניה לכוב תרמ"א דף ק"ג ס' ל"ד ול"ה, הליכות קדם ע' 47, תשובה חכמי צרפת ולותר ס' ט"ו]. ובמחזור וישיב ס' שס"ו העתיק תשובת רבינו עזריאל ברי נתן וז"ל: אשר חכמים ינידו את שלום ידידי קרובי החבר ר' שמחה ברי יצחק אני צעירו החתום דורש עם שלום קרובתי הנבחרת וכן יקיר יגדל כחושים, על שאילתו אני משיבו לפי עניות דעתי... כאשר פירשנו זו הדרך וזו העיר צור ישראל יאיר עינינו בתורתו וזרנו ונלכה באורחותיו עזריאל ברי נתן ז"ל. ואני יצחק ברי דורבלו (ט) מצאתי תשובה זו מרבינו עזריאל וכתבתיה כאן למען תמצא ואחריה אכתוב תשובת רבינו יעקב על דבר זה שהשיב לשונא לרי שמעון ברי נתנאל (י) אלה הדברים חידש רבינו עזריאל ברי נתן על סדר תקיעות של ראש השנה... (י"א) — ובתשובות חכמי צרפת ולותר ס' ע"ב הובאה תשובתו שרמו עליה שד"ל בבית האוצר דף ק"ד ס' רפ"ו ונרפסה שנית בחיב מפי האורה לרש"י (לכוב תרס"ה) ס' ס"ה ויפה העיר שם ההי מהר"ש באבער בס"י ס"ד סק"ג (י"ב). ובשבלי הלפט השלם ס' ה' תמצא תשובת ר' אברהם ב"ר דוד (י"ג) וכתב שם: עד כאן דברי הר"ד יהודה זצ"ל. אבל אני שמעתי מפי ר' (י"ד) הכהן שהר"ד שמואל דשמרני וחבירו היו עוסקין בכרכת התורה ואתא עליהו ר' עזריאל אמר להן במאי עסקיתו אמרו לו בכרכת התורה אמר להן כתוב בירושלמי... ובשבלי הלפט [הקצר] הנרפס מכבר איתא בס"י ב': ר' שמואל דמשרוג (י"ו). אמנם הדבר ברור שצ"ל ר' שמואל דרמרוג [Ramerupt], מקום משכן כבודו של הרשב"ם, ששקול וטרי עם ר' עזריאל בנידון בני אדם שישבו על הספסל ושברוהו והייבם ר' עזריאל לשלם ורשב"ם פטרם [תוס'] ב"ק דף י" ע"א ד"ה כנון, א"ז שם ס' מ"ה, ובא"ז קצר כת"י שתחת ידי בעת, בהגמיי"מ ס"ז מת

(ז) בתשובות חכמי צרפת ולותר ס' ו' הובא מה שפירש ר' יוסף ברי יהודה מפי רבנו הקדוש מ"ב. ותואר זה הוא לר' יצחק ביר יהודה שראה אותו במלכות לותר בעת דליקה אחת שהיתה בעירו [מחזור וישיב ס' ס"א ע' 51]. ובא"ז סנהדרין ס' ע"ז תמצא מה שהשיב לו ר' יצחק בר אשר אודות שפר משנת תתס"ג.

(ח) חולין ס"ה ע"א מודגוין ברבר פירשי מגמנמין, ובערוך גרים מודגוין.
 (ט) ואפשר שהוא אחיו של ר' יהודה בר נתן, תתנו של רש"י כפי השערת הח' מיללער שם בהערה א' לס' ט"ז ובעקבותיו הלך הח' גראָסס בספרו Gallia Judaica, Paris 1897, עמוד 638.
 (י) ע"י אודותיו ככרם חמד חיג ע' 200 ובציון ח"א ע' 97, ציונץ בס' רישוט ע' 28, ובס' השנתי להח' ברילל חיב ע' 77, באגרות שד"ל ע' 281 וע' 742 ובס' עשרת צבי לחג היובל של הח' גראָטץ ע' 31, ראה מה שכתב הח' גראָסס בס' ע' מאנצין שנה עשירית ע' 75 ובספרו G. J. ע' 196 והח' מהרי"א עמשיין במאברו על ר' שמעיה תלמידו של רש"י [תוצאה מיוחדת מס'ע החדשי MS. 1897. תזכרת ו' וז' ע' 18 הערה 1.
 (י"א) G. J. ע' 664 ע"ו"ש.

(י"ב) ואחיב הביא שם תשובת ר"ת שחולק ע"ו והמחכים העלה להלכה כר"ת והכריע דלא כר"ע ביר נתן זקני!

(י"ג) אמנם במבוא לס' האורה ריש עמוד 46 כבר נעלם ממנו מה שהעלה בהנה זו וכתב מה שכתב. (י"ד) וצ"ל ר' אברהם ב"ר יצחק אביר, כמו שהוכיח במישור הח' גראָסס בספרו G. J. ע' 417 ושם ע' 638 ודלא כמו שכתב מהר"ש באָבער בהקדמתו לס' שהל"ק ע' 8 הערה מ"ב שהלך בעקבות הרה"ג רצ"ב אויערבך במבוא לס' האשכול ע' XIII.
 (י"ה) וצ"ל ר"י הכהן דהיינו ר' יעקב הכהן מנרבונא.
 (י"ו) וכן העתיק בקרא הרוזת לר"ר קונטרסו [בערלן הרי"ן] דף י"ה ע"ב.

חובל ומויק אות די ובהגהות מרדכי לפ"א דביק סי' רי' וד"ה הכריע כרי' עזריאל וכן מצינו שהלך בשיטתו במרדכי ס"ד דהולין סי' תרמ"ט ובמעשה שהיתה במירושו ושלחו לר"ת אם מצות חליצה קורמת למצות יבום או להיפך והשיב דהלכה כאבא שאול חדא... ונס רבי' עזריא ב"ר נתן פסק כאבא שאול מאלו ראיות [מהר"ם ב"ב דפוס פראג סי' תתס"ז] וצ"ל ר' עזריאל ב"ר נתן כמו שמפורש יוצא מדברי הנמיי"מ פ"א מהי' יבום וחליצה אות א' ומהרי"ק שרש ע"ג (ט). ופירושו ופסקיו הובאו ג"כ בתוס' הגינה דף י"ז ע"א ד"ה פ"ר ושם בע"ב ד"ה דכתיב ובקירושין דף ו' ע"א ד"ה לא יהא. ומה שכתבו בתוס' ב"ק דף כ"ד ריש ע"א משמו תמצא ככתבו וצלשונו בתוס' ב"ב דף כ"ח ע"א ד"ה א' מה בשם הר"ר עזרא (י'). ובספר העיסור הלך עשרת הדברות דף מ"ד ע"א הביא פירושו של ר' עזריאל והשיג עליו שם, וכן בספר המנהיג הביא בה' פסח סי' ס"ט [דפוס בערלין דף ס"ד ע"ב]: נהגו כך בשם רבינו עזריאל ז"ל מצדפת. ובפסקי הלכות לרי' מנחם מריקנטי [בולוניאי שנת יפ"ח] סי' מ"ז איתא: השיב רבי' עזריאל ב"ר נתן כי כשאין ס"ת מותר לקרוא בחומש ולברך דלא נרע ממשנה ותלמוד שצריך לברך ורבי' יצחק ב"ר יהודה לא היה נוהג כן... וכ' הרי אברהם ברי' אפרים (ט) דנראה דווקא כגון חומשין שלהן וכו'. וברשימת הספרים אשר היו לשוח"ה. הנקראת בשם קהלת שלמה הביא בסימן 71 פ' הראב"ן על מחזור אשכנז ושם כתוב: כך אמר רבינו שלמה בר' יצחק ז"ל כשהיה מתפלל ברה"ה... שכן שמע המפרש מר' עזריאל ב"ר נתן נ"ע [ראה בס' ריטוס הח' צונץ ע' 195]. — ונראה שאף התשובה שהובאה בהגהות מרדכי לפ"א דביק סי' ר"ט היא לר"ע דילן (ט) והוא הנזכר בכת"י שנכתב בוירמזיא הכולל פירש רש"י ורשב"ם אשר כתב אודותיו הח' מהר"א בערלינער במ"ע החדש MS. XII, 217 ואפשר שאילו כיון בכת"י סארוואל בגליון נמוקי ר"ד עה"ת בראשית ח', י"ט ט).

אמנם ר' עזריאל הנזכר בשו"ת מהר"ם ב"ר דפוס פראג סי' תתרי"ב ע"ב אינו כ"ע דילן, דעל אותו הענין השיב גם ר' יצחק בן הקדוש ר' היים מאופנהיים (כ) אל השואל

(ט) אמנם הוא הוסיף שם מלת הכהן על שמו!

(י) ונורסא זו נראית עיקר כדמוכה מדברי כפלי התוספות עה"ת פ' משפטים ד"ה ואם צור נגה הוא [דף מ"ד סוף ע"א] וסתוס' רבינו פרץ על מס' ב"ק [ליוורנו תקע"ט] ושם איתא בסוגיון הרב הנביא ממוקנטור [Moncontour] וזהו ה"ר זרא הנביא תלמידו של ר"י הוקן הנזכר בתוס' נישין פ"ח ע"א ד"ה ודלמא ובתוס' שבועות כ"ה ע"א ד"ה רב ובתשובות חכמי צרפת ולותור סי' פ"ד. ומה שהביא בשו"ת מהר"ם ב"ב דפוס קיימנה ס"ס ש"ב ועוד כתב מ"ז רבינו עזרא דמונקטור ז"ל וכו' תמצא במרדכי סי' דיכמות סי' כ"ז בוה"ל: כי אמר לי הנביא דמונקטור וכו'. ראה מש"כ הח' צונץ בס' צור נעשיכטע ע' 49 וע' 65 והח' גראָסס בס' GJ, ע' 337 וע' 376 ובס' ע מאַנצין לשנת 1881 ע' 168 ואפשר שהוא בין המייסדים אשר מנה הח' צונץ בספרו ליטעראטורגעשיכטע דר סינאָנאָגאלען פּאָעניע ע' 7—466 והאופן שהביא שם בס' ד' נדפס עיי' הח' יעללינגעק בהוספה שניה לספרו: בייטראָגע צור נעשיכטע דער קבלה חוברת שניה, לייצוג 1852 ע' VI—VII, ע"פ העתקת הח' שד"ל ובס' טל אורות לרש"ל ראה שנית אור ובקונטרס הפיוטים הגולה אל המחזור ויטרי כתי' לונרונ [ברלין תרנ"ד] סי' כ"ז הופיע פעם שלישית. — ולפי דעת בעל קורא הירוות דף י"ז ע"ב היה רבי עזרא רבו של הרמב"ן ומפורש יוצא ממה שכתב שם בדף י"ט ע"א שהיה רבו בתלמוד ולא בחכמת הקבלה ועיי' בשה"ג שהלך בעקבות מהר"ו וראה משיב הח' רא"ה וזייס בספרו דור דור ודורשיו ח"ה ע' 5.

(י) שחיבר ס' סימנן בשנת ה' אלפים ל"א [Univers. isr. 1862, 353] והוא תלמידו של ר' טוביה ב"ר אליה מווינא, ע' צונץ ליטעראטורגעשיכטע דסי' ע' 303 הערה 5 ובס' GJ, ע' 198. (י) ראה מש"כ הח' סיללער בהקדמתו לתשובות חצויל ע' XXIX.

(כ) שהביא הח' מהר"א ברלינער בסוף ספרו זכור לאברהם [הוצאה ראשונה משנת תרכ"ז] דף קפ"ח ע"א.

(ל) ע' ב' חצי מנשה עה"ת ע' 9 ובחדושי אנשי שם על המרדכי סוף קידושין אות

ספר מחכים

ר' יעקב ב"ר מרדכי, ולס' נראה ברור שחי בדורו של הרא"ש. ואפשר שהוא ר' עזריאל ב"ר יחיאל, רבו של מהר"ה אזי (כ) הנזכר בהגות מרדכי סוף קידושין סי' תקנ"א ובשו"ת זכרון יהודה לר"י בן הרא"ש תוך סי' צ"ב [דף מ"ח ע"ב] ובשלשי הנבחרים אשר סביב להמרדכי ס"ד דכ"מ סק"ג. ואפשר שהוא החתום על כמה הגהות שתמצא במרדכי כגון בב"מ סי' רי"ח ורפוס וילנא הגהות הב"ה סק"ז ושם"א ובע"ז סי' תתמ"ז. ומטה שכתב במרדכי ב"מ סי' שנ"ד: שמעתי ממורי הרב רבינו פריץ, יש להוכיח שהוא המחבר של החוסי שפ"י ל"פני מורו ר"ם שהובאו במרדכי ב"ק סי' ס"ה ושם בהגהות סי' ר"ז כ"ג. ובתשובה שהביא בשלשי הנבחרים אשר סביב להמרדכי בסוף ס"ב דכ"ב סק"א החוסי נ"ב: עזריה ב"ה הר"י יחיאל זלה"ה, אמנם מהגהות מרדכי לקידושין סי' תקס"א ותקס"ב מוכח שצ"ל עזריאל בר יוסף (כ) ותשובותיו חסצא שם בסי' תקנ"ז וכפי הנראה מתוך ההמשך הנה גם סי' תקנ"ה הוא לר"ע בר יוסף. ובשיטה מקובצת המיוחסת לר"ב אשכנזי (כ) על מ"ס נזיר תמצא פירושים ונמוקים מר' עזריאל ואין להבריע מי משניהם המחבר.

ור' עזריאל שזנבר במחזור ויטרי סי' קכ"ח (כ) ובארחות חיים הי"ט טאה ברכות סי' ל"ח (כ) ובסי' האסוסות כת"י דף קי"ש ע"ג כ"ה) נ"ל שהוא ר"ע בר מנחם (כ) תלמידו של ר' יצחק מני נהור בן הראב"ה, ויש מחוקקי זמננו שכתבו שזהו ר' עזרא שהיה רבו

ב' ובס"ע 68, LIII Revue des études juives וראה מה שכתבתי אודותיו במבוא לס' לקט יושר ע' XXXVII סי' ע"ט, והשערתי שהוא רבו של ר' עזר משליחא הנזכר בהגיה לשערי דורא סי' פ"ב [ברפוס ויניציאה משנת שיה דף ל"ח ע"ב] ובס"י ליו"ד סי' ס"ט ס"ק ל"ב. ובמנהגי מהר"ל דף ק"ה ע"א הביא ששאל מהיר עוזר ממהיר אלעזר פירנא. וראה זה מצאתי במ"ע בן הגניה שנת 1865 ע' 913 שהעתיק שם מגילון כת"י ס' המרדכי שנכתב בשנת קפ"ב וז"ל: כשהייתי אצל הר"ר יצחק מכוילשטיין הלוי בירושלים ע"ה שנת קי"ש וכו' וכן ראיתי על שלחן הר"ר אליעזר פירנא בפמגושטא [Famagusta על האי Cypren] שנת קי"ט לפמגושטא. אני הכותב אכלתי פול לבן בספס על שלחן הר"ר אליעזר פירנא ז"ל בעיר פמגושטא שנת קי"ט. (כ) כדמוכח מתשובתו סי' צ"א. ואולי גם הוא הפייטן שהביא צונץ בספרו ליטעראטור-געשיכטע דו"ם ע' 344.

(כ) ע' בהליכות קדם ע' 45 וע' 47 ובאוצר המסרים לר"י"א בן יעקב ע' 625 סי' ג"ו. (כ) ראה משיב הח' קאהן בספרו על ר' מרדכי ביר הלל [ברעפלא 1878] ע' 101 הערה 2. ועיי"ש שדעתו נכונה, שר"ע שהיה ברורו של ר"ת הוא ר"ע בר יוסף, ומעות הוא. ע' בס' GJ. ע' 297. (כ) ע' שה"ג ח"א אות ב' סי' 28 וקונטרס המזכיר להח' יעלילינעק ע' 19.

(כ) וזולתי מ"עם זה יש מעט ברור כדבר למה ניתקן קדוש בארמית, כאשר פירש רבינו עזריאל מפני שיש בו גילוי הקץ.

(כ) וכן כתב הר"ר עזריאל ז"ל בפי' התפלות שעשה ע"ד הקבלה.

(כ) מהר"ר עזריאל זצ"ל מ"עם למה קורין פוסון, לשון חכירות הוא, כלומר חביב הוא לענות ולחזור ולשנות אותו. ובפסיקתא דיטאנו כאשר חפץ לומר חכירות שלו אומר פיוטא דידיה. ע"א ותען להם מרים בתרגום ירושלמי ופומת להון סרים. וכן תרגום של ויען איוב ופיוס איוב. בירושלמי מהו לשון פיוט פסוק הוא במלכים בשאול והיה כנגן המנגן מתרגמין ויהא כמפויט פייטא. ע' בנחלת שר"ל הנדפס באוצר טוב שנת תרל"ט ע' 86 ובמ"ע מאגנצין שנה י' ע' 67.

(כ) באור החיים לר"ח"ם ע' 526 סי' 1105 כתב שר' מנחם אבי ר' עזריאל הוא הנזכר בחוסי ב"ב דף ס"ד ע"א ד"ה האי ובחולין דף י"א ע"ב ד"ה וכו', וראה משיב הח' צדוק הכהן במ"ע 7, Revue III, וח"ה גרא"ס במ' GJ. ע' 252 ודע שמה שהובא בחוסי הגיהא י"ב ע"א ד"ה מסוף בשם ר' מנחם ביר עזריאל קבל ר' יצחק רמן עכו מפי ר' מנחם הא ש כנ"ז שהיה תלמידו של ר' אליעזר מנרמיוא שחבר ס' הרוקח [צונץ, צור געשיכטע ע' 165] וכבר העיר ע"ד הח' יעלילינעק במכתבו הנדפס בכרך הסד. מחברת שמינית ע' 109. ועיי"ש ע' 115, 160 וע' 208 בהערה!

מבוא

של הרמב"ן בקבלה ונפטר בשנת תקצ"ה [יחסין דמוס אמשטרדם דף ק' ע"א] וכבר האריכו למעניהם: הח' צונץ ב"י דיא נאטמעטדיענסטליכען פאָרטרונגע דער יודען, תוצאה שניה ע' 417 הערה ב, רח"ם באוה"ח ע' 565 סי' 1161, ר' יהואל מיכל זקש בספרו על הפייטנים ע' 326, לאנדריער באַרענג 1845 ע' 196, שניאור זקש בהערותיו הנספחות לרשימת הפליט ע' 45 וכו', יעלליניעק בספרו: משה בן ש"ם דליאון לייסציג 1861 ע' 15 הערה 9 וע' 46 ובמאמרו: בייטראַגע צור נעשיכטע דער קבלה, I לייסציג 1862 ע' 41; II ע' 32, 44, 80, וכו', ובמבוא לבית המדרש חדר שלישי, לפסיא תרס"ז ע' XXXIX הערה 5, ונראָץ בחיבורו הגדול ח"ו הוספה נ' ולאנדרהוט ב"י עמודי העבודה ע' 301 ומש"ש בהעתקות שבסוף סי' אוצרות חיים ע' 366 ונירונדי ב"י תולדות גדולי ישראל ע' 286 סי' מ' וראַיה ווייס ב"י דר"י חיה ע' 5 הערה 3 וע' 14 (ועיי"ש ע' 102), זאַלעלד במ"ע מאַנאָצין ח"ד ע' 41 וכו', נראָסס במ"ע החדשי 1881 MS. ע' 566, בערנשטיין במאַנאָצין שנה XVIII ע' 101 הערה 18 ורפפורט-האַרטישטיין ב"י תולדות הרמב"ן, קראַקא תרנ"ה ע' 4 הערה מ' וע' 19 הערה נ"ב ובמ"ע צייטשריפט פֿיר העב"ר ראַישע ביבליאָגראַפיע שנת 1908 ע' 50 (ב).

כאמור חונק המחבר שלנו על ברכי אביו לתורה ולתעודה, וכן גם יצק מים על ידי ר' יצחק ב"ר טודרוס [דיני תהנון ע' 29 (ב)], ר"ח ע' 30 (ב) וחנוכה ע' 48 הלמידו של הרמב"ן (ב) ור' יצחק סני נהור בן הראב"ד (ב) ורבו של ר' שם טוב ב"ר אברהם ב"ר יהושע ב"ר שאול ב"ר משה ב"ר דוד ב"ר אברהם בן נאון (ב) ושל ר' יצחק ב"ר שמואל דמן עכו (ב). ובש"ת הרשביא סי' תפ"ז ות"ז (ב) תמצא שחתם שמו על

(א) ועוד חשוב ותראה בדברי החכמים: צונץ, ריטוס ע' 158 ומש"ש ברשימתו לבאָרלעיאַנאָ ע' 973 סי' 5035 ושם 1965⁶⁵ וברשימתו לכת"י מינכען סי' 11⁶, 92⁷, 240⁸, 811⁵ והמזכיר שנה XVIII ע' 19 הערה 1 ורשימת נייבויער סי' 1619⁹ סיום מספרו על הקירת העה"ו וז"ל: עכ"ל החכם ר' עזריאל הגדול.—וה' עזריאל ב"ר שלמה מקובל מנירונא שהביא Wolf בחגי מספרו Bibl. Hebr. ע' 874 ע' אודותיו ברשימת באָרלעיאַנאָ סי' 4473 ובס' ליטעראטורגעשיכטע דו"פ לצונץ ע' 550.

(6) א"ח הלכות הברלה סי' נ"ג וכלבו דין סיב.

(7) אי"ח ה' תפלה סי' קיג וכלבו דין סיג.

(8) ע' אוה"ח לרתיים עמוד 501 סי' 1075. ומה שהביא בס' כתר שם טוב ס' בראשית וס' יתרו: וסמרי החסיד ר' יצחק בן טודרוס נר"ו א"ל בשם הרב ר' יהודה בן יקר אפשר ששם מרבו הרמב"ן שקבל מרבו ר"י בן יקר [ע' באוה"ח ע' 552 סי' 1125 וצ"י"ש ע' 461 סי' 1000!] ועמ"י יש להשלים משיב בס' תולדות הרמב"ן הגיל ע' 12 וכו'.

(9) במ"ע צייטשריפט פֿיר העבראָישע ביבליאָגראַפיע שנת 1908 ע' 50 הביא מס' ברי הארון כת"י פארוי סי' 840 שכתב שם בס"א פ"ה וז"ל: וכבר הם [ראשי המקראים] נרשמים לי בכתו שם טוב שלי כאשר קבלתים מפי רבותי הרב הגדול ר' שלמה ב"ר אברהם ז"ל בן אדרת והר' יצחק ב"ר טודרוס ז"ג שקבלו מפי הרב ר' משה בר נתמן ז"ל והרב החסיד הר' יצחק סניא נהור ז"ל בן הרב הגדול ר' אברהם ב"ר דוד זצ"ל אשר נודעה חכמתם ויצא טבעם וכו'.

(10) שחבר ס' מגדל עזו על ס' משנה תורה להרמב"ם וכתב שם בפני סה' תפילין: וכן נהגו רבותינו האחרונים ג"ע שלמדוני חכמה הרשב"א והריב"ם מפי הרב החסיד ר"י בן הראב"ד ז"ל ועל פי רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל וע' באוה"ח ע' 599 סי' 1216.

(11) אם אמת הדבר שבפי הח' נראָטץ כה"ו בספרו הגדול ריש הוספה 8 מס' מאירת עינים כת"י ס' בתוקותי, וברשימת רמש"ש לאוצר המסרים שבמינכען לא מצאתי כלשונו! וע' באוה"ח ע' 513 סי' 1088. וראה מה שהובא בתוספות על קרב 1845 ע' 750 בהערה.

(12) ועי' בס' מנחת קנאות לר' אבא מרי ב"ר משה ב"ר יוסף הירחי הכנונה דון אסטרק,

רעפערורי, תקצ"ח.

ספר מחכים

החרם שהוכרו כברצלונא ביום השבת כפרשת אלה הרברים שנת ששים חמש לפרט האלף החמשי (?)²). ובינו כחיי בר אשר, תלמידו של הרשב"א, הביא כבאורו לפ' בשלח ע"פ זה אלי ואנוהו: זה שמעתי מפי החכם ר' יצחק טודרוס ז"ל. ודעת החי ברילל (בס' השנתי חיח ע' 88) נוטה, שזה שמנה ר' קלונימוס ביד קלונימוס כסוף ספרו אבן בוחן בין עשרה השלימים (ב) ראשי בני המעלה בגליל קסלונייא וכתב עליו: ומשם נירונה המהוללה, הרביעי אריה ביער הלכנון כסיר בעדרי צאן קדשיי ארי שבחבורי עז נמנר במלחמתה של תורה הנבר הוקם על מרום שבה ותהלה דון טודרוס איצק ייצ (ב). אמנם נראה שכיון שם על ר' טודרוס ביד יצחק שחבר חידושי מס' נויר [רשימת רמשיש CB. עמוד 225]. וברשימת ניבוער סי' 448 העתיק מה שכתב שם כסוף ספרו וז"ל: מירשתי מסכת זו בשעת הדחק אני טודרוס בן יצחק על פי תוספות הצרפתיים... בשנת ס"ב. ויצאת היא שנת צר ומצוק נורת המצורעים הבא אחר יללת הרועים (ב). שנה שהקיסנו מרעים והיינו לננעים ולפני האמפיור מלך הנונים עלו מרשיעים להכחיד תורת אמת... נשרפו ספרים ועוד עתק מביעים לבלתי הזכיר שם ישראל בארצות התועים. הכינו לקדושים אשר בארץ מטבח, עשות שפטים לפלח ולנצח... גם מלך רומי ברנו זהמה קם לשומנו ככלי ריק למומה, כתב ויעץ לעשות ולא עשה. הפר השם עצתו זרכו כסה... ומנינו יתברך גול חניתו ויחלש, לבלתי עשות אשר חרש, לשון התלמוד נלמוד, ולהשביח תורה מכל מה והנה הוא כחולה על פאת מטה על פה (?) (ב) כי אלינו ידיו כפה ומכאובות עבדיו רפא ירפא. ובשרית מהר"ק שרש ק"ב הביא מה שמצא במרדכי זקן מאוד וז"ל ושלה רבינו יחיאל מפר"ש אל רבינו נתנאל מקינן וז"ל אל מורי רבינו נתנאל שלום. בקשנו פני כבודו לראות על אודות יכם אחד שיש לו אשה ואינו רוצה לחלוץ ליבמתו ומעגן אותה כי נתן עיניו בממון... ושלוס יחיאל ברי יוסף. ורבי נתנאל הודיע הדבר אל רבינו יצחק בר טודרוס והוא השיב, קמנתי להורות לפני עמודי עולם אמנם ראיתי רבינו תם שצוה לכפות על בעל אשה לחלוץ ולא ימול שכר לעשות מצוה ושלוס יצחק ברי טודרוס, ע"כ מה שמצאתי במרדכי שיש (ב) עד מאוד. ומן התימה על החי גיאסס שכי בספרו G.J. שזהו רבו של ר' נתן ביד יהודה מחבר ס' המחכים, וליתא דממה שכתב: אמנם ראיתי רבינו תם שצוה וכו' מוכח דע"כ חי קודם שנת תק"ל! — ור' יצחק ביד טודרוס דילן חבר פירוש על המחזור (ג) ועל הסליחות (ד) ובפירושו על האזהרות של ר' שלמה בן גבירול (ה) מזכיר תדיר את הרמב"ן וז"ל בפתיחה: ראיתי רבים מסתפקים בעקרי המצוות הנרמזות באזהרות אשר יסד הפייט ר' שלמה בן

(ב) ואלה שמותם ע"פ דפוס נאפולי שנת טר"ס, היקר במציאות: הרופא אברהם קשורי בושלרון, הרופא מאשפרי בניימ, דון יונה קבליר ה', בגירונה דון טודרוס איצק, כברצלונה הנשיא הלוי דון יהודה דיצוקסאליא, הנשיא דון בונפוש שאלתיאל, דון בונשיניור גראסיאן, הנשיא דון חסראי קרשקש, כטראגונה דון סמואל בונפוש והשר דון אשטרוק קרשבין.

(ט) ראה צונץ, צור נעשיכמע אונד ליטעראטור ע' 461.

(ז) ע' במ"ע ההדשי 1886 עמוד 465.

(ח) וניל שציל ע'לפס כדאיתא ביחוקאל ליא, ט"ו ועי' ברידק שם.

(י) מרדכי זקן וישיש, עי' להלן ע' 132, הערה דע"ה.

(יג) הנזכר בס' מאירת עינים ס' שמות [אוה"ח סי' 1075] ובכת"י מינבען סי' 17 [רשימת רמ"ש ע' 237], בספר כתר שם טוב הנדפס דף מ"ד ע"א וכס' שתי ידות לר' מנחם די לונזאנו דף ס"ב ע"א, וע' צונץ בס' ריטוס ע' 24.

(יד) הביאו בס' מאירת עינים ס' ויהי, יתרו ותרומה [רמ"ש ע"ה].

(טו) כתיי מערצאבקר סי' 87 כעת באוצה"ס אשר להעיר פסרים, והעקת ביג מכת"י

מבוא

גבירול דיל, ישמשו רבים ואין הכוונה עולה בידם לפי שלא הניעו אל תכלית כוונתו אל מקום היסוד אשר בנה עליו על כן שמתו פני לעומת האזהרות אשר נמצאו בסדר הנאון רי עמרם ז"ל... וגם ראיתי יסוד הנאון בעל הלכות וכו'. — וחבר ניכ ס' סוד לזלב (י) המתחיל: מדראו לך לדעת כי הוא סוד היחוד האמת השלם. ובסופו כתב: עכיל הרב רי אהרן כהן (?) ברצלוני.

אמנם הם באר לחי שהוציא הח' רי דוד באראן נינצבורג לאור עולם (י) אינו לר' יצחק בר מודרוס דילן; לפי השערת המויל היתה השלמת חיבורו קרוב לשנת קליה ובא הח' ברילל (י) וחקרו שהביא שם בעמוד 122 דברי Johann Tornamira מספרו עיר הדָּבָר שהיה בשנת קנ"ט. וכבר הבאתי לעיל הערה. ל"ד דברי רי ש"ט גאון מספרו ברי הארזן כתיי פאריו, וכאותו פרק כתב: עד היום בשנת אד"ע מאלף הששי שהקתי אלה הדברים על לח"ט. וממה שהוסף שם חיבת נינ (= נוהי נמש) על שמותם של הרשביא ורי יצחק ב"ר מודרוס אתה למד, שבשנת ע"ה כבר עלה הריב"ט לאור באור החיים (י).

עוד יזכר המחכים (ע' 33) את רבו רי יחיאל ב"ר יוסף מפרי"ש (י) הנקרא שריוויש [א"ז הוא ס"ס תשע"ט = מהר"ם ב"ב דפוס לכוב ס"י קס"ו] או שריוויש [א"ז ח"ר פסקי ע"ז ס"ס רצ"ז], אשר בשם הגדול [כפתור ופרח מאת הרב אישחורי הפרחי, דפוס ירושלם תרנ"ז-נ"ט, ע' מ"א] (י), הקרוש [ארתות חיים ח"א ה' ציצית ס"י ט"ז—כלבו דין כ"ב דף ט"ז ע"ב] והחסיד [אי"ח חיב ה' איסורי מאכלות ס"י י"ב ע' 286] יכונה. ובראש פ"ד דיבמות ס"י ו' איתא: וכן הורה הר' יחיאל ב"ר יוסף מפרי"ז: ז"ל מארץ היון (י). — הוא היה תלמידו של רי יצחק ב"ר אברהם מדנפירא (י), שנשפד קרוב לשנת תתק"ע [G.J. ע' 169] ותלמידו של רי יהודה ב"ר יצחק שיר ליאון החסיד בפרי"ש [מאנאצין שנה רביעית ע' 178 ובס' G.J. ע' 526] וקרוב לשנת תתקפ"ד נתעלה למלאות מקום רבו שם, ושאל מרי נתנאל מקינון תורה [מהרי"ק שרש ק"ב] והשיב לרי יחזקיהו [ממייבורג כדאיתא במרדכי ניטין ס"י שע"ט] ולרי יצחק ב"ר משה [א"ז היא ס"י רכ"ה (ע' 67b) ותשע"ט (228b)], ב"מ ס"י ק"פ (51a) וע"ז ס"ס רצ"ז] ושקיל ומרי עם רי משה ממרצילי (י) [סמ"ק ס"י פס"ד דף ע"א ע"א בהנה ו"א ח"ב ה' ניטין ס"י ה' ע' 171]

פאריו היא כעת בכהמ"ד להרבנים בלונדון [רשימת הירשפערל ס' 268]. ועי' בתוספות עליו קדם ליטעראטורבלאטט דעס אָרײַענענסט שנת 1847 ע' 405 העתקת הפתיחה ע"י הח' דוקעס.

(י) רשימת הירשפערל ס' 485.

(יז) בס' היובל שנדפס בשנת תרמ"ד לכבוד הח' צונץ.

(יח) בספרו היבנות ח"ח ע' 88.

(יט) ובסוף חיבורו כתב: כנפש המתבר והגומר כחש אייר שנת פ"ה לפרט פה בצפת שבגליל העליון, שם טוב בר אברהם זללה"ה בן גאון.

(ז) ועי' עוד ברשימת משיש CB. ע' 2269.

(כ) בכתיי ווינא: ומורי הרב ר' יחיאל היה מתחיל בזה ובוה בהריעו, ובכתיי בודאפעסט איתא: ר' יחיאל מפריש.

(כג) גם המצא תמצא המלאך הגדול או הגואל במ"ע החדש 1869 ע' 148.

(כד) עי' מש"כ גראָץ בחיז מספרו הגדול ע' 180 הערה 6 ונראָסס בס' G.J. ע' 526.

(נ) והעיר עליו כי כן היה מנהגו שהיה עם כל היום הראשון [לאבילתנ] עד הלילה, יען שלא רצה ליהנות משל אחרים [מרדכי מ"ק ס"י תתיס] ובסמ"ק ס"י רי"ב [דף ק"ב ע"א] בהנה"ה הביא מה שהיה רבינו יחיאל אומר בשם רי"ב "א ומשם העתיק הא"ח חיב ה' איסורי מאכלות ס"י י"ז ע' 298 ובמרדכי חולין ס"ס תרע"ט כתבו בשם ריצב"ם וצ"ל ריביא.

(ס) G.J. ע' 377.

ספר מחכים

ועם ר' טוביה (י) העמיד תלמידים הרבה (ז) ובתוכם הנודעים לשם: חתנו ר' יצחק ב"ר יוסף בעל החוטם מקורביל שחבר ס' הסמ"ק (ח), רבינו יקר (ט), ר' יהודה בן הר"ר משה הכהן (ס), ר' יצחק ב"ר חיים (פ), ר' מאיר ב"ר ברוך מרומנובורג (ק), ר' יוסף ב"ר אברהם (קא), ר' ידידיה ב"ר ישראל מטרנובורג (קי). ר' סרץ ב"ר

(י) בכת"י קאסטרודע ס' ל"ה דף קי"ד איתא: כתב הר"ר אלכסנדרו בן הר"ר יצחק ב"ר מאיר מרורא ח"ל: שמעתי מאבא מרי הר"ר יצחק לוי כשלמד תורה לפני מורי הר"ר טוביה בצרפת ובא לשם הר"ר יחיאל מפריש וראה שהיו יושבים אצלו וכו'. עיי' משיכ ע"ז בס' GJ. ע' 193 וצ' 526 וכו'.

(י) בסימני כתבי הקברות לר' יעקב כפריון ע' ה' [שהו"ל ר' אליקום כרמולי בס' אלה המסעות, ברימפל תרי"א] כתב שהיו לו לר' יחיאל שלש מאות תלמידים.

(נ) ושם כס"י ריי כתב: ואותם עופות שגדלים מן האילנות ודבוקים באילן כחרסום שלהם ר' דיה ארטם משום שרץ העוף, וכן מורי רבינו יחיאל היה ארטם. ועיי' בא"ח ח"ב ה' איסורי מאכלות ס' קי"ד ע' 369 ובמרדכי חולין ס' תשל"ה ע"פ גרסת ס"י בדפוס ווילנא ובשו"ת סהרים ב"ב ד"ל ס' ק"ס.

(ט) בשלטי הנבורים אשר סביב להמרדכי פ"ט דגושן בהגה לס' תמ"ז הביא: כך שמעתי מסורי הר"ר סרץ ששמע סמי הר"ר יקר ששמע סמי רבינו יחיאל וצ"ל. GJ. ע' 528.

(ס) ואפשר שאינו כיון ר' יוסף המקנא בספרו עה"ת [שהו"ל הח' ר' צדוק הכהן בס' ברכת אברהם לתנ הובל של הח' מהר"א ברלינר, ברלין תרס"ג] בס' בלע ע' 85 וז"ל: ודם חללים ישתה. הרב ר' אביגדור בה"ר יצחק ספר לוי כי הקונצ' לירי מפריש אסר אל הר"ר יחיאל והר"ר יצחק והוא שמה, אתם אוכלים דם הערל שכן נבא בלעם ודם חללים ישתה, והם עמדו ולא עניו, וקראתי עליהם מקרא זה משיב חכמים אחרו וגו' [היה] לכם לומר כי זהו דם חללים ישתה מוסב לראש הפסוק הן עם כלביא יקום וכאריה) יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה, אותו ארי או אותו לביא שנמשלו אליו, ראה משיב הח' גרנאסם בס' GJ. ע' 529.

(ק) שכן כתב בס' ברכות מהר"ם, דפוס ריווא דיטרינט שנת שי"ט, דף ד' ע"ב: וכן שמעתי שמורי הר"ר יחיאל מפריש וצ"ל לא היה רגיל לאכול וכו'. וכל הענין תמצא בכתבו ובלשונו בתשב"ץ ס' שכיב ובמרדכי ברכות ס' ק"ב ועיי' בתוס' ברכות דף ל"ז סוף ע"ב ובסמ"ק ס' קנ"א דף ט"א בהגה. ועיי' בשו"ת מהר"ם ב"ב דפוס ברלין בכת"י פארמא ס' תקב"א ע' 69. (כ) כהנהגת מרדכי ליבמית בדפוס ריווא דיטרינט שייש איתא בס' תשמ"ב: ופעשה ראיתי ושמעתי של רבינו יחיאל והר"י מקורביל אספו כל חכמי העיר והשוו כולם... נאם הצעיר יוסף ב"ר אברהם. אמנם בדפוס ויטאמיר ובדפוס ווילנא הביאו הגהות הרמ"א שכצ"ל ופעשה ראיתי כפריש שרבי יחיאל וכו'.

(ק) הלכות שמחות למהר"ם רומנובורג [סחנה לוי, ליוורנו תקע"ט] ס' פ"ב ומרדכי מעד קטן ס' תקק"ו. ועייש בקידושין ס' תקכ"ב ובשו"ת הרשב"א ח"ב הנקראים תולדות אדם [ליוורנו, ית"ת] ס' ל"א, ובשו"ת מהר"ם ב"ב ד"ס ס' ע"ב, תרצ"ט, תשי"ד, תתקכ"ה, תתקל"ה, תתקע"ז, תתקפ"א, תתקפ"ב, תתקפ"ה וס"ס תתרי"ד [= מהר"ם מינץ ס' ק"ג] ודפוס קיימנא ס' י"ג. ובתוס' הרב רבי' סרץ על מס' ב"ק [ליוורנו תקע"ז] דף ס"ה ע"ב ס"ד"ה נעשה שינוי ולדף ס"ז בסופו ובשו"ת מהר"ם איז ס' צ"א וזכרון יהודה לר"י בן הראיש תוך ס' צ"ב דף נ' ע"ב ובתוס' עירובין ס"א ע"ב ד"ה והלכתא וכהובת ס"ז ע"א דיה השתא. — והוא ישב על כסא ההוראה בשפירא [מ"ע החדש 1868 ע' 168] וגם בקולוניה, ראה בס' דאם וידענשריינובך דער ליוורנענשטאדטערע צו קאָלן, בערלין 1888, סין 65—247, משנת ק"ג עד ק"ה או ק"ו. ועיי' בסכא למח"ו ע' 25 ומבוא לס' האורה ע' 41 וואלפערל בספרו דאם מאַטריאַלאַגיוס דעם גיוונבענדער מעמאַרבוכעס, בערלין 1898, ג' 368 ועקשטיין בס' געשיכטע דער יודען אים עקעמאליענע פּוּטטביסטום באַסבערג ע' 145 הערה 8. — ואודות אביו ר' ישראל ב"ר אורי שרגא ב"ר אברהם ראה משיכ צונץ, צור געשיכטע ע' 40, קאָהן בספרו על המרדכי ע' 126 וואלפערל בס' הנ"ל ע' 373.

אליהו סי) ורי שמחה חזן סי). וכיום בי כי תמוז שנת ה' אלפים היה לו לרי יחיאל ירכה סי) עם המומר ניקולי זנין במעמד המלך לודוויג התשיעי ואמו. ובס' כפתור ופרה הנ"ל דף ס"א הביא בשם ר' ברוך שרביני יחיאל מסרי"ש ז"ל אמר לבא לירושלים והוא בשנת שבע עשרה לאלף השישי ושיקריב קרבנות בזמן הזה. ובמ"ע תהרשי 1874 ע' 125 העתיק מכת"י סאריז סי' 312 ח"ל: אלו סימני כתבי הקבוצה אשר הביאם ר' יעקב שליה נאמן מהרב רבינו יחיאל מסרי"ש אשר יש לו בישיבתו שלש מאות תלמידים והלך [חבא בכל גילוי ארץ ישראל ונענו ובכל שאר גלויות להוליך נדבה גדולה למדרש הגדול הפריש סי) ובשנת ה' אלפים ושמונה עשרה עודנו יושב בפרי"ש כדמוכה ממופס הגש שהביא בסמ"ג עשין סי' ג'. ובסוף ימיו הלך לעכו ושם בתחתית הר הכרמל קבור בנו של ר' יחיאל המכונה שיר דילשוש וצק"ל [גיבויער במ"ע R E J. X, 105] וזאת נראמס בספרו GJ. ע' 91 העיר ע"ז שהוא הנזכר בכת"י באדלעינאן סי' 781 דף ס"ז: ראה מושיא דילשוש בנו של רבינו יחיאל שנדר ברבים כשיצא מתפיסה לעלות לארץ ישראל והתיר לו אביו, וזהו נמי ר' יוסף ארמלי בנו של ר' יחיאל הנזכר בס' גלילות ארץ ישראל לר' גרשון בר' אליעזר הובא בסדר הדורות לשנת ה'א י"ה סי). — ומלבד תשובותיו [מהר"ם ב"ב ד"ל סי' ק"ה, מרדכי פסחים סי' תקנ"ז ותקנ"ח], פשטיו, מסקיו והוראותיו [דעת זקנים עה"ת פי תרומה ד"ה ונתת אל הרשת וסוף פי חקת, סמ"ג לאוין ס"ס ע"ו, מרדכי שבת ריש פי במה טומנין סי' תנ"ה, עירובין סי' תקכ"ד, פסחים סי' תקמ"ג, תקס"ה, תקנ"ה, תקנ"ו, תקנ"ח,

סי) בהגהותיו לסמ"ק הביאו כמה פעמים וראה מה שכתב בס' י"א (דף ו' סוף ע"ב) ובס' קפג (סיה ע"ב) וסי' ר"ד (צ"ד ע"ב) ובהגהותיו להשב"ץ סי' צ"ח, קע"ח, שי"ג, שנ"ב, שני"ט ושצ"ח ובא"ח ה"א ה' סעודה סי' ל"ה, חיב ה' מילה סי' ח' (ע' 11), קרושין סי' כ"א (64), גיטין סי' ה' (171), איסורי מאכלות סי' פ"ה (349) = סמ"ק סי' י"ד], שבועות ונדרים סי' ט"ז (499) = תשב"ץ סי' שצ"ח = הגהות מרדכי שבת סי' תע"ג] ובתוס' ריש לב"ק הנ"ל (י"א ע"א) ובפסקי רגנטי סי' ע"ו (ושם בס' תקצ"ח תמצא שחולק על רבו) ובמרדכי גיטין סי' ה"ג וחולין סי' תקצ"ט, תרי"ג ותרע"ט וכלבו סי' ג' וקט"ב. ועי' באוה"ת לרה"ם ע' 568 סי' 1165 וצונץ צור נעשיכטע ע' 41 וקאָהן כס' על המרדכי ע' 88 וכו'.

סו) בארחת היום ח"א ה' תפילין סי' כ"ו (דף ט' ע"ב) הביא: יכתב הר"ף זיל ובשל ראש שהן ר' קלפים חתוכים אומר הר' שמחה חזן מתאונה בשם הר' יחיאל דאין לתוש בסדר כתיבתן, הן אמת שבסמ"ק הנדפס סי' קנ"ג דף ג"ה סוף ע"ב בהגה איתא: שמעתי קבלה כפי כוירו ר' יחיאל ושם ר' שמחה חסר סן הספר, אמנם בכת"י שראה הח' צונץ צור נעשיכטע ע' 91, איתא ר' שמחה חזן מדוין זכיה בכת"י כודאפעסט כמו שכתב הח' קאָהן במ"ע מאנאצין שיה רביעית, ע' 98 ובכת"י סי' V כתוב ה"ר שמחה מדוין. — ועל מה שהביא שם בסמ"ק סי' קצ"ה דף ע"ד סוף ע"א בהגה בשם מורי הרב רבי' יחיאל הוסיף שם בכת"י: והיר יעקב מדוין, וע"ז העיר הח' קאָהן שם שאפשר שזהו הנזכר בתוס' עה"ת [דעת זקנים דף ל"ח ע"ד] פ' בשלה ד"ה שני העומר: אמנם ראיתי מהיר מדוין וצ"ל מהירי מדוין או מהר"ש דיגון, וגם הח' צונץ כתב כס' הנ"ל ע' 91 שתמורת ריגון צ"ל דיגון וכן דעת הח' גראמס בס' GJ. ע' 152 אמנם בתוס' עה"ת שסכ' הדר זקנים [ליוורנו, ת"ד] דף ל"ב ע"ב ד"ה לחם משנה מוכח שצ"ל מהירי מדוין ר' יעקב מקינון [צונץ, צור נעשיכטע ע' 89, GJ. ע' 579] ועי' בסמ"ק סי' רפ"א בהגה דף קל"ש ע"א.

סז) וע"ז רמו ר' יויט ליפמאן מילהוין בספרו נצחון סי' שמ"ח שכתב שם: גם הוכיחו הכמי פריזי לחם ששני ישו היו וכו'.

סח) עי' בספרו של הח' גירעמאן, געשיכטע דעם ערציעהונגעטוענעס אונר דער קולטור דער אבענדלאַנדישען יודען, ח"ב ע' 817 ולעיל הערה נ"ו.

סט) ועוד בן לרי יחיאל ושמו ר' אליעזר [צונץ, צור נעשיכטע ע' 165 ורמ"ש CB

ספר מחכים

תקס"ו (ט) ותקע"ד (ט) ובמי ערכי ססחים פעמים רבות (ע), ביצה סי תרצ"א (ע), סנהדרין סי תש"כ ובהנהגות מרדכי יבמות סי ק"מ, גיטין סי תס"ט. ב"מ סי תנ"ו ובארחות חיים סי' ה' ציצית סי ט"ו, ה' תפילין סי י"ג, ה' סעודה סי ל"ה, בהמ"ז סי י"ה, ושם בח"ב ה' קידושין סי י"ג (ע 56), ה' איסורי מאכלות סי י"ד (289), ה' צדקה סי א' (442), ה' מומאה סי א' (602) נראה שחבר תוספות למסכת ברכות (ע"י בתום דילן שם דף מ"ג ע"א ד"ה הואיל ולעיל הערה ס"ב), שבת [סמ"ק סי רפ"א בהנ"ה דף קל"ו ע"א וקל"ט ע"א, מרדכי שבת סי ש"ל ושפ"ה (ע)], פסחים [בתום דילן שם דף צ"ט ע"ב ד"ה עד שתחשך, דף ק' ע"א ד"ה אין, דף ק"ב ע"ב ד"ה מניח והך ק"ט ע"ב ד"ה בים, בהנהגות שבסמ"ק סי' קנ"א דף נ" ע"א (ע) ובכלבו סי נ"ג (ע) בשם ר"פ ובהנמיי"ט פ"ח מה' חמץ ומצה אות מ' (ע)], ביצה [GJ. ע' 531], מועד קטן [סמ"ק סי' קצ"ה דף ס"ד ע"א בהנהגות, מהרי"ק שרש נ"ג בשם ר"פ (ע)], כתובות [בתום דילן שם דף ס"ו ע"א ד"ה לאשה תומ' יומא דף י"ח ע"ב ד"ה יהודי ומרדכי כתובות סי' ק"ל], קידושין [מאנציון שנה ד' ע' 209, כפי הנראה מכת"י שהביא בדקדוקי סופרים בהקדמתו לברכות סוף ע' 181 ב"ק, וזבחים, מנחות [GJ. ע' 531 וחולין [GJ. שם ומרדכי חולין סי' תרי"ב (ע)], והבר עור סי' דינין [ארחות חיים ח"ב ה' איסורי מאכלות סי' ק"ב (ס)]. — אמנם ר' יחיאל הנוכח בין זקני פרי"ש בא"ח סי' תע"ז (ס) הוא ר' יחיאל בן הרב ר' מתתיה הגדול מפרי"ש שבמה"ז סי' ר"פ ע' 247 (ס) והוא נמי שהובא

(ט) והח' גראסם בס' GJ. ע' 530 רמז גם על סי' תקס"ח שם וליתא, דע"כ צ"ל ר' יצחק ונגזרת הרמ"א שם.

(ט) וזהו שהביא נמי במרדכי ע"ז סי' תתכ"ו.

(ע) בדפוסים שלפנינו לא נתנו בפרק הזה סימנים אבל בדפוס ריווא דמרינט שנת שי"ג איתגהו ועו' שם בס' ש"ט, שכ"ה, שלי"ד, שמי"ו וכו'.

(ע) בדפוסים שלפנינו איתא: וכן היו גוהנין בבית המי רבינו יואל מפרי"ש ז"ל. אמנם כבר העיר ע"ז הח' קאהן בס' על המרדכי ע' 24 הערה I והח' גראסם בס' GJ. ע' 527 שצ"ל ר' יחיאל, כדמוכח נבי מרדכי המרדכי עירובין סי' תקכ"ד, ודברים אלו אינם דברי המרדכי אלא הגה שכתב א' על הגליון ובכת"י של המרדכי ליתגהו.

(ט) וזהו תשובת מהר"ם ביב דפוס לבוב סי' קע"ה ור"ם סי' נ"ה.

(ט) וכמדומה שראיתי בתוספות שיטה רבי יחיאל וכו', ועי' צונץ, צור געשיכמע ע' 44.

(ע) דף נ"ג ע"ב: משי"ת רבינו יחיאל ב"ר יוסף מפרי"ש משמע.

(ע) וכן מצאתי בתום ה"ד יחיאל.

(ע) ומיהו בתום רבינו יחיאל ב"ר יוסף סי' וכו', ומקומה בסמ"ק סי' צ"ז דף ל"ד ע"א בהגה סקיב וצ"ל ליתא בנדרס כלשון הוה.

(ע) אמנם בשיטת רבינו יחיאל משם רבינו אלחנן פירש וכו'.

(ס) וכן נמי דעת רבינו יחיאל מפרי"ש בריגין שחבר... עכ"ל ברין חמישי.

(ס) וז"ל: כתב רבינו שמואל בן היר מאיר זצ"ל בתשובתו וכו' ונשאתי ונתתי בדבר

בפני זקני פרי"ש הגאון ר' מתת' וה"ר יהודה בר אברהם וקרובי ר' יחיאל והרב רבי יהודה ב"ר [יום] טוב ועמדו ולא ענו עור.

(ס) שם יוסף ר' יצחק בר' דורבלו: בפרי"ש הלשינו פעם אחת משמורים אל המלך על כל ישראל שהיו משליכין עפר אחוריהם בשעה שתזרין מאתרי המת להטיל כשפים על הגוים להמיתם. קיבל לשון הרע וקרא אל הרב ר' משה ב' יחיאל בן הרב ר' מתתיה הגדול מפרי"ש ואמ' לו מה המעשה הרע הזה ששמעתי עליכם שאתם מטילין כשפים על הגוים בשוככם מאחרי המת. אמ' לו אדוני המלך חיו לא תהיה כזאת בישראל, אבל מאמינין בהך' שעתיד להחיות מתים וכתוב אחר אומר עליהם ויצונו מעיר כעשב הארץ ואנו קורין אותו כשאנו תולשים העשבים ומשליכים כלפי המתים לומ' שסאמינין אנו בהך' כשפים שהעשבים לאתר שכמישיון ונזבלין בארץ הך' תזיר ומפריהם, כך המתים אע"פ שמתים עתיד הך' להחיותם. אמ'

בתוס' ע"ד דף ע"א ע"א ד"ה הא (ט) ור"ת השיב על שאלתו לספר הישר לר"ת סי' תר"ה דף ע"ב [ט] ובתקנות הקהלות שנדפסו בסוף שו"ת מהר"ם כ"ב ד"ם דף קי"ג ע"א ובר דאפעסט דף קנ"ט ע"ד איתא: וכן העיד רבינו יוסף קרא שראה בפני ס"ה רבי' יחיאל מפריש. וראה משיב התי' נראסס במ"ע מאנאצין ח"ד ע' 188 הערה 6 (ט) ובס' G.J. ע' 509.

ומלבד-כל אלה הנזכרים עד הנה הביא במפרו דברי ר' חיים כהן (ע' 38 [ט]), רב שלום נאון [18] ור"ת [3, 39 ס"ה 32, 40] ונ"ם דלה-דלה ממקור אבי העזרי [45], אנדה (9 ובכ"מ מקומות), ב"ד (2 ובכ"מ) הלכות גדולות, מר יהודאי נאון [33], ירושלמי (2 ובכ"מ), מדרש (3 ובכ"מ), מחזורים (22), מחזורים וקנים (20), מחזור מיושרי (45 ובכ"מ ס"ה), מעשה מרכבה [8], סדר עולם (26), מס' סופרים (9 ובכ"מ), ס' המיימון (7), ס' רש"י (44 ובכ"מ), ס' רשב"ם (18), ס' הר"ד שמעיה דברכות [9] (5), פסיקתא (37 ובכ"מ), פיקי דריא (2 ובכ"מ) (2), תוספות

לו איב' יישר כתבם ויפה אתם עושין. אמנה גדולה וטובה היא זו, כי עם קדוש אתה ל"י אלהיך, ארורים המלשינים עליכם כי אינם יודעים כטוב אמונתכם כי זה כל האדם. כיוון שחזו הרב מאת פני המלך לשלוב סיפרי לקהל, נתנו הודאה למקים ואמרו שלני מים לב מלך ביד י"י לכל אשר יחפץ ימנו. וי"י השוב בעיניו יעשה, כיוון המגלה סודו ליואיו וס"י' מענה לשון: הוספתו זה לספר שבחיו של מקום מעשה שהיה בצרפת בעיר פריש, למען יודע מעטו של דבר ולמען ימצא כי רבים נמנעין מלעשות המנהג מפני אימת הגוים שלא יהשרום בכפמים ואם ידעו להשיב דבריו פי חכם תן.

(ט) פי' רש"י משום רבינו יחיאל, ואפשר שצ"ל ס' רשב"ם, ועי' בס' פליטת סופרים להח' מהריא בערלינגר, ח"א ע' 48.

(ס) ובהוצאת הח' מהר"ש ראזענטהאל, דפוס ברלין תרנ"ח, ס' ל"ה.

(סא) ותקנות אלו נדפסו ג"כ בשו"ת מהר"ם מינץ ס' ק"ד ושם גוים: וכן העיד ר' יוסף קרא שראה פסק כן מרבינו יחיאל מפריש.

(סב) ומה שהעיר שם על דברי התוס' בערכין שייך להערה 4 ואין כאן מקום.

(סג) ובא"ח סדר תפלת מוסף דר"ה ס' י' ובכלכו דין ס"ד דף ע"א ע"ב הביאו סברתו בלי הוכרת שמו. — ראה אודותיו באו"ח ע' 405 ס' 879 ובמבוא למח"ו ע' 22 ובראב"ה ברכות ס' ס"ז סיק' מיג' ושם בהשטמות לרף ח' ע"ב. והשוה לזה דברי הח' נראסס בס' G.J. ע' 516 ומש"כ לעיל ע' 349. ועי' בתוס' ובהים דף ד' ע"ב דיה שקלוים, ה' ע"א דיה עולתה ודיה מה, ויש ע"ב ר"ה מיעט, י"ב ע"א דיה ושמע, ט"ז ע"ב שכן, י"ז ע"א סבול ור"ה דגמר ושם ע"ב דיה קסבר [שהקשה לר"ת], ל"ג ע"ב דיה לענין ור"ה הרווא, נ"ו ע"ב ד"ה הפסת, ס"ג ע"ב דיה מה, פ"ג ע"ב ד"ה למעוטי, פ"ז ע"ב דיה כלי שרת ור"ה אויר, צ' ע"א ד"ה למקראה, צ"ד ע"ב דיה אי הכי, ק"ג ע"א דיה און, ק"ז ע"ב ד"ה בוש, ועייש בהשטמות לשיטה מקובצת לרף ח' שהביא תוירן ה"ר חיים חבר ושם לרף ל' ע"ב. ובתוס' ר' אלחנן ע"ס ע"ו [חסיאטין תרס"א] לרף כ"א ד"ה אף במקום שאמרו כתב: בשם ה"ר חיים נאמר לו, ובפסקי ר' מנחם מירקנטי ס' רכ"ה, שם"ג ושיצ.

(סד) עיי"ש הערה ת"ה.

(סה) ועי' ע' 29 הערה שעי"ה וע' 48 הערה תקע"ג. ובכ"מ סקובות הביא לשון המחיר ולא הוכיר שמו והעירוני על כל אחד ואחר במקומו.

(סו) ע' הילכות קדם ע' 47 ונהלת שר"ל (תול"ט) ע' 42, אוה"ה ע' 605 ס' 1222, צונץ, צור נעשיכטע ע' 56, 64, ריטוס ע' 26, המוכיר חלק י"א ע' 78 מאנאצין ח"ד ע' 187 וחלק עשירי ע' 83, ובמ"ע החרשי 1886 ע' 76 ובמאמרו של הח' קאהן על המכרז ע' 152 ובמבוא למחזי ע' 1, וראה משיב' הח' נראסס בס' G.J. ע' 179, 196, 227, 509 והח' עשטיין במאמרו אודות ר' שמעיה תלמידו ומוצרו של רש"י [תיצאה מיוחדת ממ"ע החדשי 1897 חוברת ו' וז' ע' 5 הערה 1 ובס' הישר לר"ת, הוצאת מהר"ש ראזענטהאל ס' ס"ח סק"א הערה ו.].

(סז) ועי' ע' 9 הערה קכ"ו. (3) וליתא בנוסחאות שלנו!

ספר מחכים

(30), תוספתא (16 וכי"מ), תנחומא (48). וזו תמצא שהמחכים מביא דברי ר' אברהם בר יצחק אביד מספרו האשכול מכלי הזכיר שמו, ע"י מה שכתבתי לקמן בהערה תקנ"ט.

ועתה תנה לך אל דברי הפוסקים הראשונים והאחרונים אשר הלכו לאורו ושאונו ממקור חכמתו, ופסקיו ותוריותיו שהביאו בספריהם המה לנו לעינים :

(א) תלמידו אשר יצק מים על ידו וחבר פירוש על הגדה של פסח והח' מהר"ד קרשטאן הוציא תעלומה לאורה במ"ע. REJ. בשנת 1892 כרך XXV ע' 77-65^ב) ושם בע' 69 הביא בדבר נס"י קודם הקידוש : האמנם מורי הרב ר' נתן נ"ע היה מסבך להביא עצמו אל דבר' הייבנה ליטול ידיו אחריו קודם הקידוש וכן אני נוהג. — ושם בעמוד 70 בנידון שאין לברך ברכה מעין שלש אחר טום של קידוש כתוב על הגליון : וכן כתב ה"הר"נע"ה. ובעמוד 71 כתב : כן דעת רבני צרפת [שמעטעם אין מנביהים קרשים בחוץ אין להסיר הזרוע והביצה מן הקערה כשמנביהים אותה לומר הא לחמא עניא] וכן היה נוהג מורי הרב ר' נתן נ"ע וגם אני הא תלמידו. ^ג) ושם בע' 73 איתא : ומורי הה"ה ר' נתן נ"ע היה נוהג לקחת מאי זו מהשתי מצות שכבר נעשו מהם ועליהם הברכות הנזכרות ועושה [גיב : מהם] הכריכה והשלמה השלישית היה מניח עד סעודת שחרית ועליה היה מברך ברכת המוציא כדי לעשות על כל אחת ואחת מצוה בברכה [נ"ב : ועליה כתב רבם ^ד] עניה זו לשוא שמרה להיות נאכלת בלא ברכה והיא כשאר חברותיה ישמרה בכל וערכה] וזה מנהג השו"ב וכן אני נוהג... ושם באותו עמוד כתב : ימוזג כוס ישרשי ועליו יברך ברכת המזון ומורי הה"ה נתן נ"ע היה נוהג לברך ברכת המזון בשתי לילות אלו [נ"ב : הוא ולא אחר] באמרו דלא נ"ע כוס זה מהשלשה האחרים שהבעל הבית מברך על כל אחד ואחד מהם וזה למה יזמר מה עשה ועוד שסדר כל אותו הלילה מוטל על בעל הבית או על בעל הסדר [נ"ב : לעשותו על כן עליה ידידה רמ"א ולא על אחר] וזה כפתור ופרה וכן אני נוהג ^ה.)

(ב) ר' יהודה ב"ר אליעזר צב"י [= צדיק באמינותו יהיה] ^ו) אשר כתב דברי רבו

(ג) ועיי"ש בעמוד 67 הערה 1.

(ד) ושם הביא מה שמצא כתוב בס' משבת המיערות המובא באבודרהם ה' תתנן [דגום פראג דף ליט ע"א], מנן אבות [מ"ה ע"ג], בנה סדליקין סוף משנה ו' [מ"ו ע"ד], פורים ערבית [ס"ב ע"ד], שם בקריאת המגילה [ס"ג ע"ב], הסלת ר"ה [פ"ב ע"ב]. ובארהות חיים דין מה שכוספיון בשני ובחמישי אחר י"ח ס"ס ג' [דף ב"ב ע"א] ובכלכו סוף דין ס"ט הביאו דבריו ולא הזכירו שמו, וכ"כ תמצא שהביאו טעמו כמ"ח ס' תפלת ע"ש ס"י י"א [דף ס"א ע"ד] ובכלכו דין ל"ה תוך דברי ה"ר נתן בהעלם שמו של בעל משפ"ת המועדות!

(ה) ואפשר שצ"ל רבנו.

(ו) ופירושו זה היה בידי ר' יעקב ב"ר שלמה הצרפתי שהוסיף והגיה על הגליון כפי הנראה ע"ש כתי' אחר שהיה בידו, וברף מ"ו ע"א של הבת"י העיר לעיני בקונדוס ישועות יעקב, המונה באוה"ים שפפארוז ס' a. f. 227. והוא ס' מהקר והכמת הטבע וכו' ג' חלקים : היא בית יעקב על דרכי באורי הסקראות למקומותם למחלקותם, איזה מהם סובלים באורים שונים, איזה מהם אינם סובלים רק דרך הפשט או הרמו והמליצה לכד ואיזה מהם סובלים כל דרכי הביאור. ח"ב ישועות יעקב על ענין עשר סבות שהביא ד' על מצרים ביד משה. ח"ג קהלת יעקב על הדו"ש העולם לסתור דעת מאמיני הקדמות. ובסופו אבל רבתי, אדות המנפה במסופתים על הדו"ש העולם לסתור דעת מאמיני הקדמות. ובסופו אבל רבתי, אדות המנפה הנוראה שהיתה באמינותן בשנת קל"ג ויהיה המתים במנפה בנו ר' ישראל ושתי בנותיו שרה ואסתר.

(ז) שחבר ס' מנחת יהודה עה"ת [ליוורנו תקמ"ג] ויסרו בשנת ה"א ע"ג לפני סורו ורכו

ד' מנחם שליה צבור. (ס) על ספר קבצם לאנודה אחת בסדר טרוויש (ט) והוסף כמה מאמרים מס' המחכים בהגות ארוכות וקצרות כפי הנדרשות לחפצו ח"ל בראשית

הרב ר' אליקים בן הרב ר' מנחם ז"ל וכתב בו כדבריו (כ"ב בהקדמתו) ועי' באוה"ח ע' 488 סי' 959 ומשיב צונץ, צור געשיכמע ע' 96.

(ס) צונץ, צור געשיכמע ע' 98, ריטום ע' 28 וע' 184, ליטעראטורגעשיכמע דער סינגאנאלען פאקעיע ע' 221 וראה מה שכתב הח' גראָסס בס' G.J. ע' 240, עם כל זאת לא נחת ולא שקטה דעתי בזה להחליט שתלמידו ר' יהודה ב"ר אליעזר הוא המחבר ס' מנתח יהודה שמוכרו שם רק פעם אחת וכלי תואר הכבוד כלל וז"ל ריש פ' תרומה ד"ה ואת כל אשר אצנה [דף ס"ז ע"ב] פ' שושי הרי ו' זו יתרה וכו'. פליאה גדולה נשגבה בעיני שליח צבור מטרוויש ש' כנחם ז"ל כי בספרים מטרוויש כתוב את בלא וא"ו עכ"ל. ולעיל סוף פ' יתרו [דף ס"א ע"ב] ד"ה יודבר אלהים כתב: ואמנם שמעתי מפי שליח צבור מטרוויש שאין למחוק וכו'. — ויהי מה, מסדר טרוויש שהביא הגהות ר' פרץ לסמיך [30] ודברי החשבין [17] נראה עכ"פ שמחברו חי באמצע המאה הראשונה לאלף הששי, איך איפוא הרב שמוש שאביו ר' יוסף ב"ר יהודה איננו הנוכח ליציל עמוד I שחי בזמנו של רש"י ודלא כמו שכתבו בסאָנאָצין ח"ה ע' 112. זהו מהר"א עפשטיין נתחפץ במאמרו: גלאָססען צו גראָסס G.J. תוצאה מיוחדת מס' החרשי 1897 [חוברת 10] ע' 11 אם הרי"ח מטרוויש הנוכח בשו"ת מהר"ם ב"ב דפוס פראג דף ק"ג ע"א [= בלאך דף קנ"ט ע"ה] הוא ר' יוסף חון. וראה זה מצאתי ג"כ בסידור טרין שנדפס שם בשנת רפ"ה שהביא ס' הרי"ח מטרוויש בס' כמה מדליקין ויסוד הרי"ח מטרוויש כפי ליקום פרקן. ובמ"ע סאָנאָצין ח"ד ע' 98 הובא מכת"י בראַפּעטט שבהגהות מס' ס"ס רכ"ב [דף ק"א ריש ע"א] איתא שם: כמדומה ששמעתי מהיר יוסף מטרוויש בשם אמו, בתו של ר"ב וכו' ובכת"י סי' 17 איתא בזה"ל: מחבר ר' יוסף שליח צבור מטרוויש זצ"ל. — והוא חבר ס' ע' על קהלת הנוכח במנחת יהודה ריש פ' בראשית מדיה להבדיל [דף א' ע"ב] וס' ירדיות על דקדוק לה"ק הנוכח נ"כ שם בס' יושב [דף י"ט ע"ב] דיה לרעות ובס' מקץ בסופו, ובס' בשלח [דף ל"ה ע"א] דיה כי אני ה' רומאך [וכבר דבר הרי"ח יוסף חון מטרוויש שדבר בספרו ספר ירדיות בשער שמוש היוצא והעומד וז"ל וכו'], ובס' דברים דיה ויהי כאשר תמו [ע"ה ע"א] ובסוף פ' כי תצא ד"ה לא אבה יבמי [בשער תולדות = Konjugation] ועי' בהמוכר חלק י"ח ע' 67. ובאותו כת"י איתא: עתה נברר ונפרש סוד העיבור אשר יסוד הנכון כה"ר יוסף כה"ר יודא חון מטרוויש. ראה משי"ב בסאָנאָצין ח"ב ע' 218 וברשימת רמשיש לכת"י סי' 394. (ט) שהוציא הח' ר' מאיר צבי ויווים בשנת תרס"ה לאור עולם וגוסי הח' מהר"א פריימאן בפ' שם שלחה אלי זמן וזמנים טובא אחרי אשר הכינותי ס' המחכים דרפוס. ובמ"ע ZfHB. שנת 1905 ע' 143 הביא הח' מארקס תקונים והשכלות ע"פ כתי' שוחיה סי' 448 ואנכי אבא אהריו ואמלא את דבריו: באוצר ספרי ר' מאיר גאלדשמירס בפ' ס' נמצא סדור כתי' על קלף כסנהג טרוויש שנתכב בשנת קס"ו ובסדר עבודת ישראל לר' יצחק רוב [רעדעלייטס ריכתי] ע' 112 העתק מה שכתב שם ר' יהודה ב"ר אליעזר צבי תלמיד של ר' מנחם שהיה ש"ץ בטררוויש השעם על אמירת והוא רחום עייש. וראה משי"ב רש"ל בס' קובץ מעשי ידי נאונים קדמונים, ברלין תרס"ו, ע' 107 והשוה משי"ב שם עם הערת המו"ל ע' 28 סי' 181 — בע' 4 הערה 8 ציל שרש ס"ט. — ע' 4 שורה 25 וע' 17 הערה 65 עי' במכתבים הערה שמי. — ע' 7 הערה (*) ככת"י קויפמאן הובא בשם מהר"ם, אמנם ככת"י ויונא והאמבורג איתא: ואמנ"ע, עי' להלן ע' 29. — ע' 22 שורה 26 בשיטה מקובצת ערכין לרף י' ע"ב איתא: ובטרוויש אומרים והחיות ישוררו כריה ויהי, ועי' משיב צונץ בריטום d. — ע' 62 הערה 16 ע' 26 בהגיה שורה 16 ומהר"ם 16 ע' גער באחד וכו' וציל אמניע כדאיתא להלן ע' 40 דמפורש יוצא מתשביץ סי' קליד ומהר"ל ה' ליל וי"ב דמהר"ם פסק כריה. — ע' 26 שורה 16 עי' לקמן ע' 40 הערה תצ"ו. — ע' 27 שורה 6 עי' במכתבים הערה קס"ו ותקש ובתנאים פ"ג מה' הפלה אות ס' ובס' על הכל כהנן ח"ו ע' 110. — ע' בעהרה (*) הלשון אינו מדויק ועיקר ראייתו הוא מכ"ד ברכות שאמר ר"א וע"כ בתענית צבור היה כדמוכח שם דף ט"ו ע"א. — ע' 29 הערה 187 וכיה במכתבים ע' 42. — ע' 30 הערה (***) ועי' 31 הערה (*): הדבר ידוע שההוספות שבמח"ל המצוינות באות ה' [= תוספות] המה לר' יצחק ב"ר דורבול שחי בזמנו של ר"ת [מח"ו ע' 243] וההוספות האחרות המה לר' אברהם ב"ר נתן חירחי שחבר ס' המנהיג וחי כמאת האחרונה מתאלף החמישי. עור

ספר מחכים

דבריו : השם יהיה לי לעזרה בהחילי לכתוב מנהגים וסדרים ישרים מיסוד הרב רבינו מנחם שליה צבור מעיר הקדש מרזיש ובו תמצא קצת דברי הרב ר' נתן אשר יסד היבור נאה הנקרא מחכים והמה כתובים בהנהגות מכתובה דקה (א).

ג) ר' אהרן הכהן מלונזל בספרו ארחות חיים ח"א בהלכות מאה ברכות סי' כ"ה (ה) ל"ג, ל"ה. — בפתיחה לדין קדיש ופירושו. — בדין ברכו סי' א' — בדין קדושה מיושב סי' ב' (ק), ונ'. — ה' קריאת שמע סי' מ"ו ולא הוזכר שמו עליו — בה' תפלה סי' ט' וי', נ"ז, נ"ח (ק), ע"ד, ע"ה, * ק"ג. — בדין התחנות והמזמורים שאומרים אחר י"ה סי' ב' ונ', י"ד. — דין מה שמוסיפין בשני ובהמישי אחר י"ה סי' ח', י"ה, י"ו. — ה' קריאת ס"ת סי' ט"ו, כ"א, מ"ב (בהעלם שמו), נ"ה, נ"ז (ק), נ"ח, ס"ד (ק). — דין תפלת ערבית סי' א' (ק), ד'. — סדר תפלת ערב שבת סי' ב' ונ' (ק), ה' (ק), י"א ונב' סי' י"ב, י"ג וזב' סי' מ"ו נובעים ממקור המחכים. — סדר תפלת שבת שחרית סי' א', ג', ריש סי' ד' ואף סי' ה' המה לר"ג. — סדר תפלת מוסף סי' *א. — סדר תפלת מנחה של שבת סי' א' *ג', ד', *ו'. — סדר תפלת מוצאי שבת סי' א' ומקצת מסי' ד' וסי' ה', ריש סי' ו' וסוף סימן ט' המה מס' המחכים. — הלכות הבדלה סי' כ"ו ונהגו להבדיל עד גמרא וריש סי' ל"א המה נ"כ לר"ג אף כי לא נזכר שמו שם. ובסי' ל"ג שם הובא פעמים. — הלכות ר"ח ס"ס ב'. — סדר תפלות הפסח דף ע"ז ע"ג סי' ד'. — הלכות תענית סי' ט"ו. — סדר תפלת ר"ה סי' *ב', ג', ח', י"א. — סדר יום הכפורים סי' כ"ט, ל', *ט. — הלכות לולב סי' י"ט. — ולפעמים מביא דברי המחכים ככתבם וכלשוונם בשם אחרים, כגון בה' תפלה סי' ל"ו הביא בשם האשכול ובאמת ליתא שם כ"א במחכים ע'. 6 ועיי"ש בהערה ס"ב ובכלבו דין י"א הובא באמת בשם רבי נתן. ומה שהביא בא"ה בדין התחנות והמזמורים שאומרים אחר י"ה סי' ח' בשם הר"מ מקורביל הוא מס' המחכים ע' 13. ובה' שבת סדר תפלת מוסף סי' ב' הביא מה שכתב הר"י יוסף זיל וכל הנאמר שם הוא מהמחכים ע' 24. — ובא"ה ח"ב ה' י"ן נסך סי' ב' הביא שיטת הר"ן והמול כתב שם בע' 646 הערה 1: אולי הוא הר"י נתן דלכמן. ובכלבו שלפני (ד"ו שכ"ז) סי' ג"ו דף ק"ד ע"ב איתא כתב הר"ן.

תמצא שם הנהגות אחרות [בע' 374, 445, 798] להכמים וולתם. עכ"פ הוברר הדבר שקדמי להמחכים והוא שאב ממקור המח"ו כמו שכתבתי לעיל הערה פ"ט. — שם הערה 190 ע' במחכים הערה תקכ"ה ותקס"ב. — ע' 81 בחגה שורה 4 צ"ל ואין מכרולין אלא על אור ששבת. — ע' 87 שורה 19 הובא בבהרי"ק שרש ט'.

ה) הן אמת שר' שורות אלו שהתקתי ליתנהו בכת"י ווינא, פארמא ושוחיה. אמנם מדברי המסדר ר' יהודה ב"ר אליעזר בהמשך המבוא נראה ברור שס' המחכים היה לו לעינים, עיי"ש בפתיחה וכתרוו שבסוף הספר ותמצא דמיון הלוך הרעיונות שביניהם.

ז) סומא כי האי * מלתא שהזכירו שם פעמים או יותר.

ח) עי' במחכים ע' 9 הערה קכ"ו ותמצא שהא"ה הביא שם דבריו בהעלם שמו!

ט) והזכירו אחר רבינו פרץ.

ק) וכאן הזכירו קודם רבינו פרץ.

ק"ה) ולא נזכר שם הסחבר, ואפשר שהמח"ו הוא מקור אחד לשניהם.

ק"ו) ככתבו וכלשונו תמצא במחכים ע' 3 עיי"ש בהערה ל"ו ושמו לא נזכר אצל המאמר הזה.

ק"ז) כל המאמר שבסי' ב' ונ' הוא שייך לר' נתן!

ק"ח) וכאן הקריכו לר' יהודה בר יקר, רבו של הרמב"ן (עי' בתירושו לכ"כ דף ל"ז ע"ב וכו') ובא"ה סדר ליל הפסח סי' כ"א ובש"ת הרשב"א סי' תקכ"ג, תמים דעים סי' קפ"ד, והשוה לזה מש"כ באוה"ח ע' 552 סי' 1125 עם משיכ שם לעיל ע' 461 סי' 1000 ובס' GJ. ע' 522 בו ילדות הרמב"ן ע' 4 הערה ו' וע' 14 הערה ג"א).

ד) בכל בו דין ה' וכתב הרי נתן בן הרב ר' יהודה]. דין ה' יח. ס"ס י' מד"ה מדרש חברים מקשיבים לקולך עד נמרא הוא מהמחכים. דין י"א. ושם בדה"ש י"א: איחא כתב הר"ד שאין להשלים מנין בקמן וכי נראה שצ"ל הר"ד נתן. ואח"כ הביא ו"ב דברי המחכים בדיני ש"צ שהוא רגיל וכי [ע"ל 8], ועוד שם בסוף הדין וכתב הרי י"ן ז"ל ובדין הוא לאומרו שלם עד תוך דין י"ג הואל והם שגורים אין לחוש מישך שיי"י להדדי. וכן כל דין י"ד חוץ מדברי הרא"ש שהביא שם, וכל דין י"ז מלבד המאמר: ותמצא עלינו עולה בנימטריא ומעומד. בדין כ"ה הובא כ"ס אף במקום שלא נזכר שמו על המאמר ההוא. — דין כ"ה מדיה ואמרינן לעולם לא לן אדם בירושלים עד וכן י"ום טוב לקוח מסי המחכים. ודין ל"ה כמעט רובו הוא לר"ג. וכן בדין ל"ז וכל מה שהורא שם בדה"ש ע"א בשם הר"ד יוסף ז"ל הוא מהמחכים. דין *מ"י. *מ"א. *מ"ב [ושם עימא ור"ס היה אומר וכי וצ"ל ואמניע היה אומר]. דין *מ"ג. *מ"ד. *מ"ה [עוד כוב הי"ד נתן בן הר"ד יהודה ז"ל]. *ע"י. *ע"ב [דה"ש ע"א] [קט].

(קט) יודוע חלוקי דעות החוקרים מסדרי הדרות בעלי אסופות ישנים גם חרשים בדבר ס' הכלבו ויחוסו לס' ארחות חיים, והאריכו למעניתם הח' ר"א בן יעקב בכרם חסד ח"ת ח' ע' 167 ובאוצר הספרים שלו ע' 289 סי' 118 ודעתו נוטה שהכלבו הוא מהדורא קמא לס' איח ודלא כשיטת וזכ"ס ריש ה' שופר וחידא כשה"ג היא אות א' סי' 30. ובא הח' זיו"ג כמ' רישו ע' 180 וחקרו שדבריו לא יתכנו ושם בע' 32 הלך בעקבות שה"ג שבקונטרס י"כרים עתיקים חיב [לייפציג תר"ן] ע' 9 שר' שמריה בר שמחה יסר ס' הל'קטים [זה שמי בשו"ת אבקת רובל סי' י"ג] ונקרא בשם כלבו ע"פ שני פסוקי תהלים [כיה, י' וכה, ז'] כי ידחת א' חסד ואמת וכי' כו בטח לבי ונעורתי וכי' האמורים כראש הספר ברפוס הראשון ויש' משכח הח' עלבאנען כמ"ע REJ. 1902 ע' 99 והח' שלעזינגער כמבוא לס' א"ח סי' ע' XXV יודיין לא יצאנו ידי חובתנו להתחקות על שרש דבריהם. לכן הגני להעיר על דברים אחדים אשר יביאו הכמי דורנו בכור הבחינה והבקורת: כשהביא בכלבו דברי המחכים שמר סדרו סגנונו ולשונו בדיוק יותר מבס' איח. כגון בדין ל"ה הביא ולכן אנו אומרים ושמרו כדאיתא המחכים ע' 18 ובא"ח דף ס"א ע"ג כתב: ולכך יש מקומות שאומרים ושכרו. וראה משיב לקמן ידערה ס"ב, קי"ח, תק"ס והשווה דברי הכלבו סוף דין י"א עד סוף דין י"ז עם דברי איח דף כ"ג ס"ס ב' עד ס"ס ח' וראה המחכים ע' 11 וכי' או שיש דברי הכלבו דין כ' דף י' ע"ב לעזי"ת דברי הא"ח דף כ"ב ע"ג סי' י"ד וראה במחכים ע' 16 ותמצא כדבריו. — בכלבו דין ה' י"ין ס"ח הביא שם מחבר ס' המחכים וגם שם אביו הר' נתן בן הרב ר' יהודה ובא"ח לא תמצא שם אבי המחבר בשום מקום. — בכלבו דין ה' ודין קכ"ב הביא בשם הר' שמעיה מה דאיתא רש"ח ע' 9 [וע"ל הערה קל"ד שגדפם בטעות הר"ד שמריה] ובא"ח דין קדושה מיושב ודין עניית אמן ליתא. — בכלבו ריש דין מ"א הביא דברי הר' נתן לענין הכלבה ובא"ח ליחנהו ו"ס כה' תפלה סי' ק"ג לא הביאם כשמו. — ולעומת זה תמצא שהא"ח הביא דברי המחכים כשח אמרו והכלבו דף כ"ב הוכיז שמו עליהם, ע"י בהערה ריה, רכ"ג ות"ד. — בא"ח ה' קריאת מ"ח ת" ס"ד הביא ההפטרות כשיטת הרמב"ם אבל לא כנוסחאות שלפנינו בסוף סדר תפלות כל השנה שם ובכלבו דף י"ג הביאן כסדרן כרמב"ם שם. — בא"ח ה' תפלה סי' ל"ז הביא דברי המחכים בשם האשכול ובכלבו דף ה' ע"ג בשם ר"ג. — ומו: שהובא בא"ח דף כ"א ע"ג סי' ח' בשם הר"י מקורבול והוא ג"כ מהמחכים הובא בכלבו דין ט"ז כחתם, ובאמת אדלעיל מו"ח קאי שהביא שם בסו"י י"ד בשם ר"ב נתן. — בכלבו דין י"ג האריך במקום ששיקר הא"ח ברה ל"א ע"א סי' ר'. — בא"ח דף כ"ב ע"ג סי' כ"ו הביא דברי ר"ג ויש להשלים שתי שורות החתרות שם ע"פ דברי הכלבו דף י' ע"ג, וכ"כ תמצא בא"ח דף ס"א ע"ד סי' י' ושם בסו"י י"א שנשמטו שורות שלמות וכל החסר בשני סימנים אלו תמצא בכלבו דף ל"ח. ע"ב! — והשווה ירירי הכלבו כדון ס"ג עם הא"ח דף צ"ו ע"ג ותראה דליתא בא"ח מה שהביא בכלבו בחדש י"ב וחסריו! — ה' פעמים הביא במחכים מה שראה או שמע מאביו ובשלש מקומות הובא ניכ ברלגו [דין י"ב וס"ב ודין ס"ד דף ע"ג] אלא שכ' הרים נ"ע תחת א"מ נ"ע, אמנם בא"ח הוכיזו רק פעם אחת ובכתיבה תמה וישרה בדה"ש ע"ב סי' ר' ובשאר מקומות שתהייא דעתו העלים

ספר מחכים

ה) ר' יעקב ב"ר אשר בספרו טור אורח חיים סי' תקס"ז הביא: כתב רב נתן שי"ן שאינו מתענה אינו יכול להתפלל וכו' והוא בע' 17. ושם בסי' תקס"ה איתא: כתב רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י"ג מדות. ובסי' קורא הדורות דף י"ה ע"ב רומז ע"ז והה' בערניים שהעתיק סי' המחכים מכת"י האמבורג העיר בסוף החוברת שלא מצא בכל הספר מה שהביא שם הטור בשמו. ואמת נכון הדבר דליתא במחכים, ואין לתמוה ע"ז משום דר' נתן הנוכח שם איננו המהב"ר דילן כ"א ר' נתן גאון בריה דמר יהודאי גאון ואחי ר' חנניה גאון אשר מלך קרוב לשנת ד' אלפים תרס"ה אחרי מות ר' הילאי ב"ר נטרונאי, שכן מפורש יוצא מסי' המנהיג ה' תעניות סי' י' ושבלי הלקש השלם סי' כ"ט ששאבו ממקור סדר רב עמרם גאון דף ל"ה ע"ב ק"ו). — ובאבודרהם (הפוס פראג תקמ"ד = ווארשייאר תרל"ח) סדר תפלת התעניות דף ע"ז ע"ב איתא: כתי' רב נח מן גאון ק"ו. אמנם בדפוס אמשטרדם תפ"ז תמצא: כתב רב נתן הגאון.

ו) בהנהגות לספר עמודי גולה לר' משה סצורף (סמ"ק מצורך) הביא ג"כ מסי' המחכים, ע"י צונץ, רישום ע' 213. —

ז) ר' יוסף קולון בספרו שו"ת מהר"ק שרש מ"ש: על דבר הסנוף אשר שאלתם אם יש לסמוך על דברי המחכים ולצדק קטן פחות מיי"ג שנים לעשרה לחפלה אנכי עיניתו בשאר ספרי מחכים ולא מצאתי כלל שיצטרף קטן פחות מיי"ג לעשרה ושנגה היא זו מלפנינו כי מה שכתב המחכים דסוגיא דעלמא לא עבדי כך היינו להצריך שתי שערות אבל מכל מקום צריך להיות בן י"ג שנה לדברי המחכים וכו'. כ"ה בדפוס ויניציאה משנת עט"ר, אבל בדפוסים שאחרי כן תמצא במקום המחכים תיבת החכמים. וכבר העיר ע"ז הה' צונץ בסי' רישום ע' 202.

ח) ר' יצחק אבוביב ק"ו בביאורו לטור אורח חיים והובא ביתה יוסף הרבה פעמים. ועיי"ש בסי' קל"ט: ובשם ה"ר יונה מצאתי כתוב שצריך לחזור הבריכות בקול רם וכו' וכל המאמר תמצא במחכים ע' 16 וצ"ל בשם ה"ר נתן.

ט) סדור תפלה עם הושענות ומעריכות נדפס בעיר טרין בשנת רפ"ה ק"ו ובפירושו שבגלוינו הביא כמה פעמים דברי המחכים כגון אצל תכנת שבת, צדקתך צדק, ויתן לה.

שמו. — בא"ח דף ס"א ע"ד סי' ו' הביא מה שמצא כתוב בשם הר' אליהו יש"צ"ו, ובכלבו דף ל"ח ע"ב בשם החכם ר' אליהו ז"ל. — בא"ח ח"ב ע' 303 סי' ל' איתא: וכתב אדני זקני הר' דוד הכהן זיל [בדבר מה שמצא בספרי הרמב"ם המדויקים ועי' כמגיד משנה פ"ג מה' מאכלות אסורות הלכה י'] ודבריו הובאו בקיצור בכלבו דין ק"א דף ק"ד ע"א: וכתב אדני זקני ה"ר דוד הכהן כהלכות טרפות שלו! אמנם מה שהביא בא"ח ע' 417 סי' ל"ג בשם זקנו תמצא בכלבו דף ק"ו ע"ז שכתב כן ה"ר יונתן בשם הראב"ד. ועוד ה' פעמים הזכיר בא"ח את אבי אביו ר' דוד ב"ר יצחק הכהן [לכר מר' דוד הכהן הנוכח בע' 364 סי' ק"ב!] ובכלבו הביא דבריו בסתם.

ק) ומה שכתב מהר"א פולד בהערותיו לשה"ג ע' 168 סי' ג' היה שאין זה ר' נתן גאון הנוכח באגרת ר' שרירא גאון, דרעיג נפטר ערך כ"ה שנים לפני זה, אי משום הא לא אריא. והדבר יודע שסרעיג לא הוא בעצמו סדרו אלא תלמידיו סדרוהו על יסודו ונתיתם לרבים. (קול) וידוע מה שכתב אודותיו הח' ש"ר בהקדמתו 'לתשובות גאוניס קדמוניס [הוצאת מאסעל ברלין תר"ח] והח' כיללער השיב על דבריו במפתח לתשובות הגאוניס ע' 57 בהערותיו שם לפי' ש"ו. שבתשובות גאוניס מורה ומערב.

קי) ע"י אודותיו במבאר של הח' לאַזגענשטיין: דיא 5 אַמאליע אַכּוּב ע' 3 וכו' [תוצאה מיוחדת כפיצ' החדשי לשנת 1906].

קי) שאלו הוא בירו מגיטי סה"א פריימאן בפפרים וכאשר הוא יקר במציאות הנני להעתיק שמות הסופרים והספרים שזכרו שם: עכ"ל מרדכי ז"ל (כרכת התורה). בפסקי הלכות

ומשם העתיק ר' נפתלי הירץ טרווייש ש"ץ ק"י בפירושו לתפלות מכל השנה שנדפס במהינען בשנת שי"כ.

(י) ר' יהושע בעז מברוך ב"ר שמעון מברוך קט"ו בספרו שלטי הנבורים אשר סביב להמרדכי הביא בריוש פ"ד דברכות סק"א דברי המחבר ה"ל: עיין באלפסי ובסמיני לא הלכו מברכת אתה חונן לכל שאר הברכות אלא פסקו בכלום נומר הברכה לשון מחיבים ואם התחיל בשל חול נומר אותה ברכה שהתחיל בה וחזור ואומר מעין המאורע וכן לכל התפלות חוץ ממוסף דאתה חונן נומר ובשאר ברכות לא ע"כ קט"ו, והמינה בדפוס ויילנא תרמ"א אשר לא ידע ולא שמע מעולם דבר מסי המחכים השב לחקן וקלקל באופן זה: לשון (מתני') ואם התחיל וכו' ק"י).

(יא) במנהגים של ר' אברהם קלוזנר כפי מה שהובא במנהגי מהר"ל ה' יום כפור בהנה ק"י העתיק דבר א' מסי המחכים אבל לא בשם המחבר (עי' בהערה תקמ"ז). וקרוב הדבר לומר שהא"ה או הכלבו היו למראה עיניו ומסקרו נאמן זה שאבו גם הב"י וגם המשה משה וממנו יחד וממנו פנה לעמודי ההוראה בדורות האחרונים.

הרכי שמעון תלמיד של רש"י ז"ל (שם). הרא"ש בתשובה שאלה (יוצר אור). סדר ר' עזרם (קרבנות, הגדה לפסח). הטור (ישתבח). דודי ה"ר חיים ז"ל (שם). סמיני (איוהו מקומן). ס' היכלות (ברוך שאמר). מחזור ויטרי (שם והשיבנו). ושמעתי בשם רבי יעקב (סוף אשירי). מסורתי הקדוש שמעתי (ישתבח). וגם ר' יהודה ספר עמי ביום הכסא בין ישתבח ליוצר (שם). שמעתי מ' שמעון ור' יהודה (שם). הרמב"ע = ר' מאיר [ביב] נוחו עון (שם). שמעתי בשם הר"ר יוסף כהן שהיה קורא (צור ישראל). וכה"ג בתשב"ץ (סלה לנו). נמצא בכתב ידו של רבינו זצ"ל (יואמר דוד). מורי הר"ר שמואל (שם). וכן נהגו בטרנבו"ק (שם, ועי' צונג רישו ע' 218). הר"ר שמואל (ובא לציון). הר"ר שמואל מויצבורק [ת"ח בשבת, זוהו ר' שמואל ב"ר מנחם רבו של מהר"ם ב"ב הנוכח בתום יומא דף מ' ע"ב ד"ה מה במקום ובשור"ת מהר"ם ב"ב דפוס קריכונא סי' פ' ובהגהות מיומניות פרק כ"ט טה' שבת אות כ', תשב"ץ סי' קס"ה, ועי' שו"ת מהר"ם ב"ב דפוס פראג סי' קפ"ח והק"ט וראה מש"כ צונג בס' רישום 217, ליטעראטור-געשיכטע דער סינגאגנאלען פאָעזיע ע' 330, אוה"ח ע' 593 סי' 1203, זאלפעלד, דאס מאַרשֶׁ ראלאָגיום דעס יונגעבערגער מעמאַרבוכעס ע' 382]. ר' אליעזר ב"ר יצ"ל (שם). הריי מטרווייש (כמה מדליקין). יסוד הרייש מטרווייש (יקום פרקן). הרוקת כמה מדליקין). כבוד שור (שם). תשב"ץ הגה סרפ"א (ויהי נועם ואתה קדוש). ואומר סרפ"א (קידוש לבנה). סמ"ק (ר"ח) תשובת רש"י (שם). יוסופן (על הניסים). כפי הר"ר מנחם זצ"ל — והר"ר שלמה זצ"ל פירש (שם) ילמדנו (שם). ראב"ה. — ר' אליעזר ב"ר שמשון — ר' ישעיה זצ"ל לא גרס כל דצורך ייתי ויפסח (הגדה). החכם כעל הסלמד (שם). וכסופו כתב: אני יעקב בלא"א כמיר אביגדור הלוי קצב מפאדואה נדפסתי התפילה הוה בשם נתנאל הלפן ובביתו.

ק"י ע' במחכים ע' 22 שכתב אצל הכנת שנת 22 אסרת בעשית הרברים ויום השביעי שבת לויי אלהיך להוציא מלב הנוצרים והישמעאלים שעושין שבתם אילו ביום ו' ואילו ביום א'. ובסידור טרין אותה: שעושים שבת אלו ביום ו' וכו' ורג"ה טרווייש העתיק: אילו לשמנה ואילו לששה שהיו כולם קוראים בשבת שבת. —

קט"ו ע' אודותיו כמאמר על הדפסת התלמוד לר' רניג ראבינאוויטץ ע' 45 וכו'.

קט"ו ע' המחכים הערה ס"ט.

ק"י) ושמ באותו מאמר כתב עוד: גם הלכה דאם טעה אדם וכו' כיע לא פליגי דודאי יגמור אותה על הכל. ודע דבתיבות על הכל רבו על מקור הדין שהביא שם והוא לקוח מס' ע' ה' כל לר' משה שניאור מאיברא, תלמידו של מהר"ם ב"ב [שנדפס כעת בהגהן ח"ו ע"י ההכס ר' סאיר צבי ווייס כבודאעפס] עיי"ש ע' 99 ותמצא סמס כדבריו. —

ק"י) במנהגי מהר"א"ק שלפנינו דפוס ריווא דטרייט שייט דף י"ב ע"ב לא מצאתי כלשוננו שם. ועי' מה שכתבתי במבוא לס' לקט יושר ע' XIX.

ספר מחכים

י"ב) במדרכי כתי' שנכתב בפימונא בשנת ר"י הביא בפ"ג דברכות בהג"ה שנגליון הספר דברי המחכים [צונין, רישום ע' 203].

ועתה פקח עיניך וראה כמה מאמרים שהובאו בשם המחכים ואינם בכת' שלפנינו:

א) בסדר טרוויש הגיל אות ב' הביא בע' 25 בהגה: וכת' הררין פעם ראשונה בלחש כאדם שבא ליכנס להיכל [בכת' שזח"ה הגיל בהערה צ"ט: בהיכל מלך] לבקש פרס מאת המלך לזכר אותו ומדבר בהשאי דרך המאויים, ופעם שנית ינביה קולו מעט יותר מפעם ראשונה וכן בפעם ג' ינביה קולו יותר כדרך הרניל מאד [תמיד] להיות לפני המלך ולנו גם בהקרבתו. אלא ופרס לכן יתעטף בשלחיו בלא ברכה עכ"ל. כ"ז ליחא בכת' ובאמת המה דברי ר' יצחק בר' דורבלו בתוספתו למחזור וישרי ריש סי' שניא. — ושם בס' טרוויש ע' 26 בהגה: כדאית' במדרש קי"ט) כשעלה משה רבינו למרום וראה שיר מלאכי השרת א"ל הקב"ה בחר באיזה שתמצה ובחר בשכמל"ז א"ל הקב"ה אל תאמרזו בקול רם פן תננפו אבל ביום כפורים שכל ישראל עומדים כאימה וזכורא מאימת הדין ואינם באין לשמוע שירים ונגונים או תאמרזו והיינו דיסר הפיש ליום אחד בשנה שת קריאתו עכ"ל הגיה ובכת' שזח"ה סיים: זה איתא במחכים. ומאמר זה לא הביא במחכים שלפנינו. — עוד שם בס"ט ע' 29 בהגה: והררין כתב בשם הר"ר שמעי' בסדר י"ה כי אחר שאו' יחיד אתה נתן עד השיבו וחיו אומי' כי אתה סלחן לישראל עד בא"י האל הסולחן, אלהי עד שלא נוצרתי וכו' ק"ג). וגם זה ליחא לפנינו בכת'.

עוד הביא שם בע' 31 הגה שהיא כלשון המחכים בע' 43, אלא שהוסף שם: וכתב הק' רבי נתנאל דמאי דקאמר אור' ששבת ר"ל על הנרות שדלקו בבי' הכנסת כ"ה ואינם עשויים אלי' לכבוד כ"א להתפלל ומשבימים ומעריבים כדי לעשות תוספת ל"ה ומברך לאורן ונהנה העולם כן ועיקר הוא עכ"ל ההג"ה. וזה לא נמצא במחכים שבידינו. — וההנהגות שבע' 35 אינם מן החשבון, אמנם בע' 36 הגה ד"ה וכתב במי' ועתה נהנו [ומירו נהנו בכל מקום עתה] לזמי' היום תחתמנו ליחא בכת'.

ב) במחזור כתי' אשר ראיתי בבית ניסי מהר"א פריימאן בפסד"מ נכתב על הגליון סדר טערוויז ובסוף מנהג ליל של יוה"כ כתב ו"ל: וכשחל בשבת אומר מהר"ל שאין לומר בשבת אל רחום שמך קב"ה) ושמעתי ממחכים שאומרים אותו בבקר כשאר ימים כשחל י"כ בשבת עכ"ל, וגם לזה לא מצאתי שום רמז במחכים שלפנינו.

ג) בסדר טרין שנוכר לעיל אות ט' הביא בפירושו שנגליון אצל יחדשהו ו"ל: וכי המחכים שאין להזכיר ר"ח אב משום דכתיב במספר ירחים אל יבא קי"ט), וגם מאמר זה איננו פה אתנו היום.

באחרונה עוד לי' להעיר ע"ד הכתי' אשר היו לי לבסיס נאמן בהוצאת ספרי זה.

קט) ע"י בס' רב פעלים לר' אברהם בן הגר"א דף ע"ו ע"א.

קכ) ופיוס ההנהגה היא מהוס' שבמחזו ע' 394.

קכ"ה) כבר העירתי ע"ז בהערה תקיא שבמנהגו מהר"ל ה' ליל יו"כ איתא להיפך, וכן מצאתי שמביא שם מסנהגים של מהר"א ק' וליחא בנרפס.

קכ"ז) ובסדר טרוויש ע' 39 איתא להיפך: הרש אב מוכרי' אותו בשבת שלפניו כשאר הרשים כי לא נאמר עליו פסוק במספר ירחים אל יבא אך איוב מקלל היום שגולד בו, גם כן היה נוהג מו' אבי וצ"ל להזכירו כשאר הרשים. ויש לתמוה על הכותב שהוסף מאמרי המחכים בגליון סדר טרוויש שלא הביא כאן שמץ דבר שר"ג פליג כזה, לכן דעתי נוטה שאף בכת' שלפניו חסר המאמר המובא כאן בסדר טרין בשם המחכים.

כת"י ווינא שברשימת Kraft—Deutsch, die handschriftlichen hebr. Werke der k. k. Hofbibliothek zu Wien, 1874 עמוד 21 סי' 5, 17. ושם עמוד 78 סי' LXV נכתב ע"י ר' חיים ב"ר דוד נ"ע. המרשים לא ידע ולא הכיר סגולה היקרה ומסדה הנגזזה הנמצאה בקובץ ההוא וקרא לו בשם סי' מנה נים והח' צונץ בס' רישום ע' 202 גלה פני המסכה הנסוכה על מצופוני ע"ם החרוז קינ) שבסוף הספר (ע' 162). בכת"י זה בחרתי להיות לי לעינים ולשומרי ע"ם הספר. אך במקום שנשמט דבר מה ע"י שנתת הכותב השלמתי החסרון [באותיות מסודרות ומפורדות שלחלק יצאו] ע"ם כת"י האמבורני קינ) סי' 1, 187. זה מקרוב שחרתי פני הח' ר' מאיר צבי ווייס להודיעני תכונת כת"י סי' 370 מדף ק"מ עד דף ק"ם שברשימת אוצה"ם אשר להח' קיפמאנן ז"ל בכוראפעסט והשינויים שבינו לבין גירסת ההעתק אשר שלחתי לידו, הוא נעדר לבקשתי בשקידה רבה ועצומה. והנני מביע לו על זה תודה מקרב ולב עמוק.

קנ) על משקל ב' תנועות ויתר וב' תנועות ויתר וב' תנועות ברלת וכן בסוגר. ועל זה שכתב שם: על כי לא מחכים פתאים הוא רשם הח' צונץ שם סי' השאלה, וניל שצ"ל ע"ם המשקל: על כי לאל מחכים וכו' ועי' משיב הח' קיפמאנן בס"ע REJ. 1892 עמוד 67 הערה 1.

קנ) שחמר בראשו וכסופו וגם באמצע הרבה חיבות ולפעמים שורות שלמות מטושטשות מלבד השבוסים מעשה ידי המעתיק אשר רבו סלמנות, ובסקימותם למושבותם העירותי על שינויי הנוסחאות בשולי היריעה. — ופה מקום אתי להודות להחכם הנודע ר' סרדכי בראנן, מורה בבית מדרש הרבנים אשר כברעפלא, ותשואות חן חן לי על דבר אשר המציא לי ברוח גדיבה העתקת הח' בערניים ז"ל, היה באוצה"ם אשר לבהמ"ר הנ"ל, ראה בספרו של הח' בראנן. געשיכטע דעם ייריש-טהעקאלאגישען סעמינארם אין ברעסלויא ע' 124.